

Fáddáraporta 2018

Veahkaválddálašvuohta ja illasteapmi sámi servodagain

Norgga našuvnnaš
olmmošvuoigatvuohtaásahus

Sisdoallu

OVDASÁTNI	4
ČOAHKKÁIGEASSU	6
1. ÁLGGAHUS	10
2. OLMMOŠVUOIGATVUOĐALAŠ RÁMMAT SÁMI KONTEAVSTTAS	12
2.1 Álggahus	12
2.2 Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna	13
2.2.1 Oppalaččat kommišuvnna birra	13
2.2.2 Riektegiehtaguššanapparáhta	15
2.2.3 Veahkkeapparáhtta muđui	15
2.2.4 Vealahanperspektiiva	16
2.2.5 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas	17
2.3 ON nissonkonvenšuvdna	17
2.3.1 Oppalaččat konvenšuvnna birra	17
2.3.2 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas	18
2.4 Istanbul-konvenšuvdna	21
2.4.1 Oppalaččat konvenšuvnna birra	21
2.4.2 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas	22
2.5 ON mánáidkonvenšuvdna	26
2.6 Čoahkkáigeassu riektedilálašvuođas	27
3. DÁLÁ HÁSTALUSAT – ČILGEHUS DILÁLAŠVUOĐAS	30
3.1 Veahkaválddalašvuođa gillájeaddji dilálašvuohta	30
3.1.1 Álggahus	30
3.1.2 NKVTS' raporta njukčamánu 2017 rájes – veahkaválddalašvuohta lagas oktavuodain	31
3.1.3 Nordlándda politijáguovllu raporta skábmamánu 2017 rájes – Divttasvuona-áššit	33
3.1.4 NIM cealkámuščoahkkin Guovdageainnus golgotmánus 2017 – Veahkaválddalašvuohta lagas oktavuodain	35
3.1.5 Mánáidáittardeaddji raporta 2018 rájes – seksuála loavkašuttimat	36
3.1.6 Historjjálaš duogáš	37
3.1.7 Čoahkkáigeassu	37
3.2 Maid eiseválddit dahket?	38
4. KONKLUŠUVNNAT JA NIM ÁVŽŽUHUSAT	42
4.1 Áimmahuššojuvvojit go sámi gillájeaddjiid olmmošvuoigatvuođat?	42
4.2 NIM ávžžuhusat	44
5. GIRJJÁLAŠVUOĐALISTU	47

Ovdasátni

Norgga olmmošvuoigatvuohtaásahusas (Norges institusjon for menneskerettigheter – NIM) lea lága bokte nannejuvvon váldi “ovddidit ja suodjalit olmmošvuoigatvuođaid”.¹ Dat mielddisbuktá geatnegasvuođa “veahkkin nannet olmmošvuoigatvuođaid čađaheami” Norggas.² Dat mearkaša ahte mii galgat čielgasit mitalit jus olmmošvuoigatvuođat rihkkojuvvojit. Muhto dat mielddisbuktá maid ahte mii galgat cuiggodit lágaid dahje meannudanvugiid headjuvuođaid mat leat mielde alideame riskka ahte olmmošvuoigatvuođarihkkuemat sáhttet dáhpáhuvvat iešguđetge surggiin. Min válddi guovddážiis lea nappo eastadit olmmošvuoigatvuođarihkkuemiid, ja mii galgat leat fágalaččat gievrras láidesteadjit mat beaktilit áimmahuššat olmmošvuoigatvuođasuodjalusa.³

Dehálaš oassin dán bárggus lea loktet dihtomielašvuođa das makkár olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođat eiseválddiin leat ovtta suorggis. Go fuomášahttit nanu ja heajos beliid eiseválddiid áimmahuššamis dáid geatnegasvuođaid dáfus, de sáhttit maid čuvget surggiid gos stáhta sihkkarastingeatnegasvuohta sáhttá áimmahuššojuvvot buorebut.

Mii háliidit dáinna raporttain dárkileappot čielgga-dit eiseválddiid olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illastemiid gos gillájeaddji lea sápmelaš. Raporta geahččala maid čilget dálá dilálašvuođa – mii hehtte sámi gillájeaddji oažžumis doarvái veahki, ja makkár doaibmabijuid leat eiseválddit álggahan? Mii cuiggodit heajos beliid das movt stáhta áimmahuššá iežas sihkkarastingeatnegasvuođa, ja ovddidit ávžžuhusaid movt dat sáhttá buoriduvvot.

Oažžun dihte buori vuođu raportii leat mii bivdán relevánta aktevrraid nu go sámi organisašuvnnaid, dutkanbirrasiid ja almmolaš ásusaid mat barget dán suorggis, buktit cealkámušaid das movt stáhta sáhttá buorebut bargat eastadit veahkaválddálašvuođa ja illasteami.⁴

Olu giitu didjiide buohkaide.

Petter Wille Stine Langlete
direktevra seniorráđđeaddi

¹ NIM-láhka § 1.

² NIM-láhka § 3.

³ Geahča dárkileappot min strategijias mas mii earret eará leat mearridan ahte NIM galgá “váikkuhit ja veahkkin ovddidit nannejuvvon olmmošvuoigatvuođasuodjalusa”, strategijias s. 7.

⁴ Golggotmánu 30.b. 2017:s organiserii NIM, ovttas Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin (DVÁ) ja Sámediggeráđiin, cealkámuščoahkkima Guovdageainnus veahkaválddálašvuođa birra lagas oktavuodain sámi servodagas. Ulbmil lei gullat maid sámi organisašuvnnaid, ovttaskasolbmot ja almmolaš ásusaid ieža oaivildit dan birra movt sápmelaččat geat vásihit veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain, sáhttet oažžut heivehuvvon veahki politijain ja earáin veahkkeapparáhtas, geahča eambobo dán čoahkkima birra kapihttalas 3.1.4. Dán raportta barggu oktavuodas leat mii maid doallan sierra čoahkkimiid relevánta aktevrraiguin, nu go Sámedikkiin ja SANÁG:in. Dasa lassin leat mánggas ieža buktán ávžžuhusaid eiseválddiide, ja dat leat biddjojuvvon sierra sitáhtan raporttas.

«Nu guhká go sámi nissonolbmot vásihit veahkaválddálašvuoda, de rihkkojuvvojit ovttaskas olbmuid vuoigatvuodát ja ovdánanvejolašvuodát. Nu guhká go veahkaválddálašvuoha dáhpáhuvvá dievdoolbmuid dahje nissonolbmuid vuostá, de dat goahcá sámi servodaga ovdáneami ja eallinvuogi. Mii eat oba sáhtege dan dohkkehit.»

Sámediggi

Sámediggepresideanta Aili Kesitalo

Čoahkkáigeassu

Sámi olbmot vásihit eambo veahkaválddálaš-
vuoda go earát.⁵ Go sihke veahkkeapparáhtas ja
politiijain váilu erenoamáš gelbbolašvuota sámi
giela ja kultuvrra birra, de lea sidjiide váddá-
seabbo suddjet olbmuid geain lea sámi duogáš
veahkaválddálašvuoda ja illasteami vuostá.⁶
Veahkaválddálašvuota ja illasteapmi gos
gillájeaddji lea sápmelaš lea servodatváttisvuota
ja duođalaš olmmošvuoigatvuođahástalus
Norggas.

Dát raporta analysere stáhta olmmošvuoigatvuođarievttalaš geatnegasvuođaid eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illasteami sápmelaččaid hárrái. Raporta čielggada movt dilli lea dál: Makkár duohta hástalusat hehttejit sámi gillájeddjiiid fidnemis veahki, ja makkár doaimbajuid leat eiseválddit bidjan johtui dusten dihte daid váttisvuođaid mat gávdnojit?

Stáhta ii sáhte eastadit visot veahkaválddálaš daguid maid priváhta olbmot dahket. Olmmošvuoigatvuođat geatnegahttet álgovuolgga-laččat stáhtaid ii ge priváhta olbmuid. Stáhtain lea almmotge olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuota eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illasteami priváhta olbmuid gaskkas nu gohčoduvvon posiitiiva geatnegasvuođaid olis – dat eai geatnegahte stáhtaid garvimis doaimmaid, muhto baicca čađahit doaimmaid. Posiitiiva geatnegasvuođat miellidibuktet

ahte politiijat fertejit suddjet gillájeddjiiid ja sihkarastit beaktilis dutkama veahkaválddálašvuoda ja illasteami olis. Geatnegasvuođat miellidibuktet maidái ahte Norgga eiseválddit galget áimmahuššat dan ahte eará veahkkeapparáhtas go politiijain leat buorit ja beaktilis doaimbajut mat suddjejit olbmuid veahkaválddálašvuoda vuostá.

Posiitiiva geatnegasvuođat bohciidit dalle go stáhta ferte leat diehtán dahje livččii berren diehtit ahte lea duohta riska ahte dákkár dagut dáhpáhuvvet. Jus livččii berren diehtit, de lea gažaldat leat go eiseválddit čađahan buot govttolaš doaimbajuid mat livčče sáhttán eastadit riskka; nu gohčoduvvon doaimbajugáibádusa.

Stáhta árvvoštallá ieš makkár doaimbajuid galgá bidjat johtui, muhto doaimbajut fertejit sáhttit hehttet riskka, ja suddjet praktihkalaččat ja beaktilit. Stáhtas leat eastadangeatnegasvuođat, mii miellidibuktá ahte das ferte leat máhttovuđot lahkoneapmi daidda váttisvuođaide maid viggá čoavdit. Dán suorggis ferte stáhta fuolahit ahte čađahuvvojit guoddo- ja diehtjuohkinkampanijat veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra, ahte mánát ožžot máhtu rupmaša, seksualitehta ja rájiid birra, ja ahte bálvaledjiiin lea máhttu mii veahkeha sin eastadit ja fuomášit veahkaválddálašvuoda ja illasteami. Geatnegasvuođaid guovddážiis lea ahte stáhtas ferte leat ollislaš vuogádat sajis, mainna sáhttá eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illasteami

⁵ Eambo sápmelaččat go ii-sápmelaččat raporterejit ahte leat gillán veahkaválddálašvuoda, gč. Astrid M. A. Eriksen *Breaking the silence – Interpersonal- violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in Mid- and Northern Norway*, s. 47 og 49, UiT, geassemánu 2017.

⁶ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuodain lagas okta-
vuođain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017.

ovttaskasindiividdaid hárrái. Eamiálbmotrievttalaš oktavuodas lea stáhtalaš eiseválddiin maiddáí geatnegasvuohta konsulteret sápmelaččaid ovdasteaddji orgánaid ovdal go ovdalis namuhuvvon doaibmabijut álggahuvvojit.

Gažaldat dán raporttas lea makkár sisdoallu olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođain lea sámi konteavsttas, ja movt Norgga eiseválddit leat vuhtiiváldán dáid geatnegasvuođaid.

Stáhta galgá fuolahit ahte sii geat barget skuvllas, mánáidsuodjalusas, dearvvašvuođabálvalusas ja politiijas máhttet sámi áššiid birra doppe gos lea dárbbalaš, eastadan, hehtten dahje dutkan dihte veahkaválddálašvuođa sámi gillájeddjiid vuostá. Ovdamearkkat bálvaleddjiin geat dárbbasit dákkár gelbbolašvuođa leat oahpaheadjit, mánáidsuodjaluspedagogat, dearvvašvuođadivššárat, psykologat ja politiijabálvvát. NIM oaivvilda ahte leat čielga mearkkat das ahte diekkár gelbbolašvuohta váilu olu báikkiin. Dat mearkkaša ahte dat vuohki movt eiseválddit áimmahuššet iežaset olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid ja fuolahit sámi giella- ja kulturgelbbolašvuođa almmolaš bálvalusapparáhtas, lea beare heittot.

Go lea dárbbalaš, de ferte maiddáí guoddo- ja diehtujuohkinbargu heivehuvvot sámi gillájeddji ektui. Dát sáhtá mearkkašit ahte diehtujuohkin veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra, ovda-mearkka dihte rájiid bidjama dahje veahki ohcama birra, berre addojuvvot sámegeillii ja dustet gielalaš ja kultuvrralaš hástalusaid. NIM oaivvilda maiddáí ahte dán geatnegasvuođa fuolaheapmi lea beare láivi. Veahkkeapparáhta ferte boahit eambbo oidnosii vai gillájeddjit dihtet geainna sáhttet váldit oktavuodá, ja guoddo- ja diehtujuohkinbargu ferte čađahuvvot sámegeillii.

Gos lea dárbbalaš, de sáhttet geatnegasvuođat maiddáí mearkkašit ahte mánát ožžot oahpahusa

iežaset rupmaša, rájiid ja seksualitehta birra skuvllas ja eará eambbo eahpeformála báikkiin. Mánát fertejit beassat háhkat dán máhtu iežaset gillii. NIM oaivvilda maiddáí ahte dát geatnegasvuođa sáhtá buorebut čuvvojuvvot go maid odne dahkkojuvvo.

Stáhtas ferte maid leat máhttovuđot lahkoneapmi dán veahkaválddálašvuođa váttisvuođa ektui. Dat lea geatnegahttojuvvon čohket dieđuid ja dutkat, mii dahká ahte bálvalusat ja doaibmabijut heivehit dán ulbmilii. Dat mearkkaša ahte stáhtas ferte leat ođđa máhttu sámi gillájeddji birra, ja movt stáhta sáhtá eastadit veahkaválddálašvuođa ja illasteami ja suddjet juste dán joavkku. NIM oaivvilda ahte stáhtas lea máhttovuđot lahkoneapmi váttisvuhtii. Seammás leat moanat dutkandárbbut mat eai leat gokčojuvvon. Dát guoská sihke veahkaválddálašvuođa ja illasteami gávdnosii, sivvaoktavuođaide, dáruiduhttinpolitihka mearkkašupmái, gii lea veahkaváldi, ja movt veahkkedoaimmat sáhttet heivehuvvot sámi gillájeddjái. Vai stáhta ain áimmahuššá iežas sihkkarastageatnegasvuođa dán suorggis, de oaivvilda NIM ahte dat berre dustet mánggaid dáin dutkandárbbuin dan bokte ahte farggamusat ruhtada ođđa dutkama.

NIM oaivvilda ahte Divttasvuona-áššit leat ovda-mearkan das movt mánggat dain headjuvuođain maid mii čujuhit, dagahedje ahte almmolaš veahkkeapparáhta behtii sámi gillájeddjiid Divttasvuonas. Dat áššit čájehit movt roavva fuolahusváili, veahkaválddálašvuohta ja seksuálalaš illasteapmi lea dáhphuvvan mánggaid jagiid, almmá almmolaš veahkkeinstánssa gaskkalduhttima haga. Divttasvuona-áššiin leat mánga dimenšuvnna, maiddáí ii-sámi bealit. Sámi perspektiiva áššiin lea goitge dehálaš jus galgá ipmirdit gokko luittii – veahkkeapparáhtas lea váilon ipmárdus sámi gielas, kultuvrras ja árbevieruin. Dasa lassin leat

sámi gulahallanvuogit nannen daid váikkuhusaid maid veahkkeapparáhta máhttováili dagahii.

NIM rámda olu dain doallelaš doaibmabijuin maid eiseválddit leat čađahan. Oppalaččat oaiivildit mii almmotge ahte bargu áimmahuššat sámi gillájeddjiid olmmošvuoigatvuođaid ii leat leamaš doarvái buorre. Leat headjuvuođat das movt stáhta doahhtala iežas sihkkarastingeatnegasvuođa. Stáhta dovdá sámi gillájeddjiid dili, ja go eiseválddiin lea dát diehtu, de čavge dat stáhta sihkkarastingeatnegasvuođa.

NIM ávžžuha Norgga eiseválddiid nannet iežaset barggu eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái. NIM oaiivilda ahte ođđa doaibmaplána veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagas livččii buorre doaibmabidju dustet daid hástalusaid mat leat čilgejuvvon dán raporttas. Dákkár doaibmaplána sáhtta maid leat oassin bajitdási doaibmaplána veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá Norggas. Dákkár doaibmaplána ii gávdno vuos odne, muhto berre ráhkaduvvot.

Ávžžuhusat

- ▶ Eiseválddit fertejit nannet iežaset barggu eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái. Eiseválddit berrejit ráhkadit ja bidjat johtui doaibmaplána veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagas, gos erenoamážit čuovvovaš doaibmabijut berrejit leat čađahuvvon:
 - Plánadagus ferte fuolahit ahte čađahuvvo dárbbalaš dutkan veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra sámi servodagas. Dutkan berre leat sihke kvantitatiiva ja kvalitatiiva ja berre guorahallat sihke gávdnosiid, sivvaoktavuođaid, dáruiduhttinpolitihka mearkkašumi, gii lea veahkaváldi, ja movt doaibmabijut sáhttet heivehuvvot sámi gillájeaddji hárrái.
 - Plánadagus ferte fuolahit ahte bálvalusadiin lea dárbbalaš gelbbolašvuohta sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid birra mii dahká sin gelbbolažžan eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái.
 - Plánadagus ferte sihkkarastit ahte ráhkaduvvojit buorit oahppoávdnasat sámegeillii/sámegeielas rájiid ja seksuálalaš loavkašuhhtima birra maid sáhtta geavahit skuvllain gos lea oahpahus sámegeillii. Sámi mánát ja nuorat fertejit váldojuvvot mielde dán bargui.
 - Plánadagus ferte áimmahuššat guoddo- ja diehtujuohkinbarggu veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra sámegeillii, ja ahte oppalaš hástalusat ja gielalaš ja kultuvrralaš hástalusat veahkaválddálašvuođa ja illasteami hárrái čuvgejuvvot.

- Plánadagus ferte vuodustuvvot sámi servodahkii, dan bokte ahte konsultere fágaolbmuid, siviila organisašuvnnaid ja Sámedikki.
 - Plánadagus ferte čuovvut ja veahkin čađahit Norgga olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid, dán olis maddái áige-
guovdilis mearrádusaid ON eamiálbmot-
julggaštus . ON golmma eamiálbmot-
mekanismma ávžžuhusat berrejit ár-
voštallojuvvot go iešguđetge doaibmabijut
biddjojuvvot johtui, dán olis maddái
áige-
guovdilis evttohusat maid ulbmilin lea
nannet ja beaktilmáhttit riikkaidgaskasaš
vákšuma eamiálbmotnissoniid ja
-nieiddaid vuoigatvuođaid hárrái.
 - Plánadagus ferte sisttisoallat doarvái
ekonomalaš resurssaid ja geatnegahtti
áigemeriid.
- ▶ Eiseválddit fertejit čuovvolit Divttasvuo-
náššiid doarvái bures:
 - Eiseválddit fertejit fuolahit ahte addojuv-
vojit doarvái resurssat duohtandahkat
eastadeaddji, kultursensitiiva doaibma-
bijuid Divttasvuo-
náššiid suohkanis, ja čuovvolit
illasteami gillájeddjiid.
 - Eiseválddit berrejit iežaset doaimma olis
guorahallat Divttasvuo-
náššiid indiviida-
dásis, árvvoštallan dihte lea go stáhta
áimmahuššan iežas positiiva geatnegas-
vuođa suddjet gillájeddjiid juohke ovttas-
kasáššis, ja jus dat ii leat dahkkojuv-
von –
de galgá sihkarastit ahte gillájeaddji
oažžu *effective remedy* EOK artihkal 13
mielde, gč. Vuodđolága § 92, jus dat juo ii
leačča dahkkojuv-
von.
-

1. Álggahus

Veahkaválddálašvuohta ja seksuála illasteapmi lea viiddis servodatváttisvuohta Norggas. Árvvoštallojuvvo ahte birraiid 150 000 olbmo vásihit veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain juohke jagi.⁷ Gaskal gávccii ja njealljenuppelohkái proseantta nissonolbmuiin álbmogis lea vásihan veahkaválddálašvuođa guoimmis, ja juohke logát 16–17 jahkásaš muitala vásihan veahkaválddálašvuođa váhnenovddasteaddjis.⁸ Lassin daid traumaide ja vahágiidda maid dat dagaha ovttaskasindiividaide, lea dat maid duođalaš olmmošvuoigatvuođahástalus Norggas.

Veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuosttaldeapmi lea mángga jagi leamaš politihkalaččat vuoruhuvvon suorgin Norggas. Norgga eiseválddit leat bidjan johtui mángga doaibmaplána ja álggahan moanat doaibmabijuid suddjet ja áimmahuššat gillájeddjiid. Muhtin joavkkut leat hearikki but go earát, nu ahte lea stuorát riska ahte sii eai oaččo dan suodjalusa masa sis lea riekti, ja maid sii dárbašit. Sámi álbmot Norggas lea dakkár joavku. Dan dihte leat Norgga eiseválddit bidjan johtui mánggaid doaibmabijuid maiguin sáhtta suodjalit erenoamážit sámi gillájeddjiid, lassin daid oppalaš doaibmabijuide mat leat biddjojuvvon johtui.⁹ Vaikko eiseválddiid áicilvuohta lea

juste dán jovkui, de oaivvilda NIM ahte gávdnojit erenoamáš olmmošvuoigatvuođalaš hástalusat mat leat čadnojuvvon sámi gillájeddjiid suodja-leapmái Norggas.

Ovttá guorahallamis 2015 rájes raporterejit sápmelaččat gillán eambbo veahkaválddálašvuođa go ii-sápmelaččat.¹⁰ Našuvnnalaš gealboguovddáš veahkaválddálašvuođa ja traumáhtalaš huša birra (Nasjonalt kunnskapscenter om vold og traumatisk stress – NKVTS) čájeha viidasit iežas raporttain 2017 rájes movt veahkkeapparáhta ja politiijaid váilevaš gelbolašvuohta sámi giela ja kultuvrra birra sáhtta váddudit dan barggu ahte suddjet olbmuid geain lea sámi duogáš vásiheames veahkaválddálašvuođa ja illasteami.¹¹ 2016:s ja 2017:s almmustuvvojedje maiddá nu gohčoduvvon Divttasvuona-áššit.¹² Dasa lassin lea ON eamiálbmotvuoigatvuođaid erenoamášraportevra 2015:s čađahan máilmmiviidosas dutkamuša eamiálbmogiid olmmošvuoigatvuođadilálašvuođa birra, mas konkluderii ahte lea erenoamáš várra ahte eamiálbmogat vásihit veahkaválddálašvuođa ja illasteami.¹³

Mii háliidit dáinna raporttain čilget eiseválddiid olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid

⁷ Vista Analyse, *Samfunnsøkonomiske kostnader av vold i nære relasjoner*, Raporta 2012/41 s. 8.

⁸ NAČ 2017: 12 Svikt og svik, s. 28.

⁹ Geahča eambbo sihke oppalaš ja spesifihka suodjalusdoaibmabijuid birra kapihtalis 3.2.

¹⁰ Astrid M.A. Eriksen, *Breaking the silence – Inter personal violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in Mid- and Northern Norway*, s. 47 ja 49, UiT, geassemánu 2017

¹¹ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017

¹² *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017.

¹³ A/HRC/30/41 kapihtal D. ON:s leat golbma eamiálbmotmekanismma: ON eamiálbmotvuoigatvuođaid erenoamášraportevra, ON eamiálbmotvuoigatvuođaid áššedovdimekanisma (EMRIP) ja ON eamiálbmotáššiid bistevaš forum (UNPFII).

eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illastemiid gos gillájeaddji lea sápmelaš. Raporta geahččala maid čilget makkár duohta hástalusat gillájeaddjis leat oažžut veahki, ja makkár doaimbajuid eiseválddit leat bidjan johtui (kapihtal 3). Mii konkluderet dainna ahte gávdnojit olu heajos bealit sámi gillájeddjiid

olmmošvuoigatvuođalaš suodjaleamis, ja ávžžuhit eiseválddiid bidjat johtui sierra doaimaplána veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra sámi servodagain. Mii buktit maid ávžžuhusaid das movt eiseválddit berrejit čuovvolit Divttasvuona-áššiid (kapihtal 4).

«Sámi servodagat fertejit ieža dovddastit ahte illasteamit ja veahkaválddálašvuhta lea váttisvuhta. Go dat lea dahkkon, de gáibiduvvojit olmmošlaš ja ekonomalaš resurssat. Dát áššit dárbbasit bastevaš fuomášumi báikkálaččat, ja veahkkeapparáhta sihke gillájeddjiide ja veahkaváldiide. Dievdoolbmot fertejit čájehit iežaset buorren ovdagovvan.»

Sámi NissonForum Samisk KvinneForum
Biret Elle Láilá– Laila Somby Sandvik

2. Olmmošvuoigatvuođalaš rámmat sámi konteavsttas

2.1 Álggahus

Vaikko olmmošvuoigatvuođat geatnegahttet álgo-vuolggalaččat stáhtaid, eai ge priváhtaolbmuid, de lea stáhtain almmotge olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuohta eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddalašvuođa ja illasteami priváhta olbmuid gaskkas nu gohčoduvvon positiiva geatnegasvuohta olis. Positiiva geatnegasvuođat mielddisbuktet ahte politiijat fertejit suddjet gillájeddjiid ja sihkkarastit beaktillis dutkama veahkaválddalašvuođa ja illasteami olis. Geatnegasvuođat mielddisbuktet maiddáa ahte Norgga eiseválddit galget áimmahuššat dan ahte eará veahkkeapparáhtas go politiijain leat beaktillis doaibmabijut mat suddjejit olbmuid veahkaválddalašvuođa vuostá.

Stáhta positiiva olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođat leat nannejuvvon sihke Vuodđolágas ja moanat olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnain. Raporta boahťa giedahallat vuosttažettiin njeallje guovddáš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnna, ja

dan dihte ráddjejuvvo dat dás duohko Vuodđolága ja eará konvenšuvnnaid hárrái.¹⁴

Okta vuodđovuolggasadji ipmirdit daid olmmošrievttalaš rámmaid mat čuovvovaččat čilgejuvvojit, lea goitge Vuodđolága § 108 ja dat erenoamáš suodjalus giela ja kultuvrra dáfus mii sápmelaččain lea eamiálbmogin. Mearráduš geatnegahtta stáhta "láhčit diliid dasa ahte sámi álbmotjoavku sáhtta nannet ja ovdánahttit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima."¹⁵

Vuodđolága § 108 vuoddušuvvá earret eará ON konvenšuvdnii siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra artihkal 27, mii gáhtte minoritehtaid rievtti atnit ja ovdánahttit iežaset giela ja kultuvrra.¹⁶ Dasa lassin gávnojit moanat mearrádušat eará olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnnain, mat iešguđetládje eaktudit stáhta áimmahuššat ovttaskasindiividdaid kultuvrralaš ja gielalaš duogáža, ovdamearkka dihte dearvvašvuođa- ja fuolahussuorggis dahje riektevuogádagas.¹⁷ Dat mielddisbuktá ahte stáhtas lea geatnegasvuohta

¹⁴ Dán válllejumi duogážin lea earret eará ahte vuodđoláhkamearrádušat galget dulkojuvvo eanas iežaset riikkaidgaskasaš ovdagovaid olis, mii mearkkaša, álkit daddjon, ahte dain lea sullii seamma sisdoallu go konvenšuvnnaid vástideaddji mearrádušain, gč. Dokumeantta 16 (2011–2012) ja riektepráksisa (omd: HR-2016-2017-A). Saji dihte ráddjejuvvo maid vealahangažaldagaid ektui main vealahanvuodđun lea čearddalašvuohta.

¹⁵ Mearráduš lea vuosttažettiin ráđđehusa ja Stuoradikki váste, muhto prinsihppa mii boahťa ovdán mearrádušas, sáhtta oazžut mearkkašumi lágaid dulkoma oktavuodas ja go vieruiduvvanrievttalaš njuolggadusat adnojuvvojit, ovdamearkka dihte láidesteaddji mearrádušsain hálddahusa árvvoštalli doaimmaheapmái, geahča Dokumeantta 16 (2011–2012) s. 215.

¹⁶ Dokumeantta 16 (2011–2012) s. 215. Geahča maid HR-2017-2247-A teakstaoasi 118. Konvenšuvdna lea čađahuvvon Norgga rievttis olmmošvuoigatvuođalága § 3 bokte ja das lea dan dihte ovdasadji Norgga rievttis.

¹⁷ NÁČ 2016: 18 Váibmogiella kapihtal 5.11.3–5.11.6. Sihke ON ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaidkonvenšuvdna, EOK ja ON mánáidkonvenšuvdna addet dehálaš mearrádušaid mat suodjalit giela ja kultuvrra dán konteavsttas. Buot lea čađahuvvon Norgga rievttis olmmošvuoigatvuođalága § 3 bokte ja das lea dan dihte ovdasadji Norgga rievttis.

áimmahuššat sámi gillájeddiid dárbbu bálvalusai-
de mat leat heivehuvvon kultuvrralaččat ja
gielalaččat.¹⁸ Eamiálbmotrievttálaš oktavođain
lea maid stáhta eiseválddiin geatnegasvuohta
konsulteret sámiid ovddasteaddji orgánaid ovdal
go doaibmabijut biddjojuvvojit johtui nu go ovdalis
namuhuvvon.¹⁹

Eará dehálaš vuolggasadji čuovvovažžii lea ON
eamiálbmotjulggaštusa artihkal 22 nubbi lađas.
Mearrádus addá eamiálbmogiidda erenoamáš
suodjalusa veahkaválddálašvuođa gilláma vuostá.
Julggaštus ii geatnegahte rievttálaččat, muhto lea
buori muddui vuodđuduvvon eará geatnegahtti
konvenšuvnnaid dulkomiidda ja lea hábmejuvvon
ovttas eamiálbmogiiguin. Norga ii leat vuos
ráhkadan našuvnnalaš doaibmaplána julggaštusa
čađaheapmái, nu go mearriduvvui ON eamiálbmo-
giid máilmmikonferánsa loahppadokumeanttas
2014:s.²⁰

Goalmmát vuđolaš vuolggasadji čuovvovažžii lea
ahte veahkaválddálašvuohta ja illasteapmi,
erenoamážit veahkaválddálašvuohta lagas okta-
vuđain, lea sohka vuđot veahkaválddálašvát-
tisvuohta.²¹ Nissonolbmot gillájit liige eanet go
buohtastahtá man olu dievdoolbmot gillájit dákkár
veahkaválddálašvuođa. Buot konvenšuvnnaid maid
birra čállit, leat iešguđetge dásis vuhtiiváldán dan,
go geatnegasvuođat leat erenoamážit jurddašuv-
von nissonolbmuid ja sin suodjalusa váras.
Seammás lea dehálaš atnit muittus ahte sihke
nissonolbmuid ja dievdoolbmuid leat seamma
olmmošvuoigatvuođalaš suodjalus veahka-
válddálašvuođa ja illasteami vuostá.

Jearaldat maid čuovvovaččat viggat vástidit, lea
earret eará ahte eaktudit go olmmošvuoigat-
vuođat ahte skuvllain gos leat sámi mánát
berrejit leat bargit geain lea sámi giella- ja kultur-
gelbbolašvuohta vai fuomášivčče vásihit go sii
veahkaválddálašvuođa ja illasteami? Gustojit go
diekkár geatnegasvuođat go mánáidsuodjalus-
dahje dearvvašvuođabargit deaivvadit olbmuiguin
geain lea sámi duogáš? Berre go politiijabálvváiin,
sámi gillájeddiid politiijagažadeamis, leat gelbbo-
lašvuohta sámi bearašárbevieruid birra ja movt
dat váikkuhit gillájeaddji eallimii? Naba eará doaib-
mabijuin, nu go guoddo- ja diehtojuohkinkampánj-
jain dahje dutkamiin, gávdnojit go gáibádušat
movt eamiálbmotperspektiiva galgá áimma-
huššojuvvot?

2.2 Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna

2.2.1 Oppalaččat kommišuvnna birra

Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvnna
(EOK) lea viiddis vuoigatvuođaohtu mii lea eanas
siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid váras.
Konvenšuvdna lea dahkkojuvvon Norgga lánkan
olmmošvuoigatvuođalága §3 bokte ja das lea
ovdasadji eará lágaid ektui Norgga rievttis, gč.
olmmošvuođalága § 2.

Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođaduopmostuollu
(EOD) vákšu movt stáhtat čađahit konvenšuvnna.
Dat dahkko dan bokte go ovttaskas indiviidat
váidet respektiiva stáhta rihkkumis konvenšuvnna
vuoigatvuođaid, ja duopmostuollu cealká dasto
duomu áššis. EOD práksis lea dan dihte

¹⁸ Man guhkás dát geatnegasvuohta ollá, vuolga konkrehta áššiin.

¹⁹ ILO-konvenšuvdna nr. 169 artihkal 6.

²⁰ Geahča min 2017 jahkedieđáhusa, s. 98.

²¹ Dát boahá iešguđetládje čuvgejuvvot čuovvovaččat daid iešguđetge konvenšuvnnaid geahčadeamis.

mearrideaddji dasa ahte ipmirdit konvenšuvnna ovttaskas mearrádusaid.²²

EOK artihkal 2 (riekti eallimii), artihkal 3 (riekti eallit biinnideami, badjelgeahččama ja olmmošmeahtun meannudeami haga) ja artihkal 8 (riekti priváhtaeallimii) addet visot suodjalusa ovttaskas indiviidaid fysalaš ja psyhkalaš integritehta billisteami vuostá. Vuolggasadji lea ahte stáhta ja sii guđet doibmet stáhta ovddas, fertejit garvit daguid mat rihkkot konvenšuvnna mearrádusaid. Muhto EOD lea maid atnán vuodđun ahte mearrádusat geatnegahttet stáhtaide positiiva geatnegasvuodaid sihkkarastit ahte *priváhtaolbmot* eai loavkašuhte guhtet guimmiideaset vuoi-
gatvuodaid.²³

EOD lea ovdánahttan viiddis práksisa positiiva geatnegasvuodaid hárrái artihkkaliid 2, 3 ja 8 mielde. Positiiva geatnegasvuodain bohtet leat iešguđetlágan sturrodagat ja sisdoallu mat vulget konkreetta áššediliin ja das ahte guđemuš artihkal logahuvvo. Seammás leat dain iešguđetlágan geatnegasvuodain dihto bajitdási ovttalágan-
vuodát, maid dihte lea heivvolaš giedahallat mearrádusaid ovttas dán raportta ulbmilii.²⁴ EOD

práksis čadnojuvvo erenoamážit daid geatnegasvuodaide mat gullet riektegiehtaguššanapparáhttii, dat mearkkaša politiijaide ja áššáskuhttin-eiseválddiide, ja dasa ahte man guhkás geatnegasvuolta manna hehttet dakkár ránggáštusvuloš daguid, muhto lea maid meannudan áššiid muđui veahkkeapparáhta rihkkumiid birra.

Go ášši lea veahkaválddálašvuoda birra nisson-olbmuid, mánáid dahje eará rašes joavkkuid vuostá, de lea stáhtii erenoamáš ávžžuhus mearridit doaibmabijuid ja sihkkarastit ahte sii ožžot duohta suodjalusa.²⁵

EOK artihkal 13 mielde lea buohkain geain vuoi-
gatvuodát rihkkojuvvojit EOK mielde, riekti oažžut *effective remedy* (beaktilis riektagaskaoami). Dat mearkkaša ahte gillájeaddjis lea riekti dasa ahte loavkašuhhtin oažžu riekteváikkhusa stáhtii, juogo buhtadusa, mearrádusduomu dahje eará doaibmabijuid bokte mat addet áššáigullelaš buhtadusa sutnje gii lea loavkašuhthtojuvvo.²⁶ Dát riekti oažžut beaktilis riektegaskaoami lea maid vuoi-
gatvuolta gillájeaddjái jus eiseválddit eai deavdde iežaset positiiva geatnegasvuodaid EOK artihkal 2, 3 dahje 8 mielde.²⁷

²² EOK njuolggadusaid geavaheami bokte galgá seamma metoda maid EOD ieš atná, adnojuvvo. Riektegeavaheaddjin ferte doahhtalit konvenšuvdnateavstta, dábálaš ulbmildárkumiid ja EOD mearrádusaid. Konvenšuvdna galgá dulkojuvvo beaktilit ja dynámalaččat, muhto lea dehálaš prinsihppa ahte lea ieš EOD geas lea ovddasvástádus dán ovdáneapmái, Norgga duopmostuolul eai galgga ovdánahttit konvenšuvnna seamma ládje, gč. Rt. 2005, s. 833.

²³ EOD lea ovdamearkka dihte čilgen dan EOK artihkal 3 oktavuodas: “[...], the Court reiterates that the obligation on the High Contracting Parties under Article 1 of the Convention to secure to everyone within their jurisdiction the rights and freedoms defined in the Convention, taken together with Article 3, requires States to take measures designed to ensure that individuals within their jurisdiction are not subjected to torture or inhuman or degrading treatment or punishment, including such ill-treatment administered by private individuals [...]”, gč. *Opuz v. Tyrkia* (33401/02), teakstaoasi 159. Eallima rievtti ovddas vuodusta EOD daid positiiva geatnegasvuodaid njuolga artihkal 2 čilgehusas, geahča seamma duomu § 128. Ja dat mii guoská EOK artihkkalii 8, de vuodustuvvojit positiiva geatnegasvuodát rievttis priváhtaeallimii EOK artihkal 8 mielde ovttas EOK artihkkaliin 1, gč. *X og Y v. Nederland* (8978/80) § 23, geahča maid Rt. 2013 s. 588 teakstaoasi 41–45.

²⁴ *Talpis v. Italia* (41237/14) beaiváduvvo čakčamánu 18. b. 2017 čilge positiiva geatnegasvuodaid buot dán golmma mearrádusa mielde §§ 99-101, mas erenoamážit artihkkalat 2 ja 3 fokuserejuvvojit. Geahča maid Rt. 2013, s. 588.

²⁵ Rt. 2013 s. 588 teakstaoasi 49 mas leat čujuhusat EOD-práksisii. Geahča maid *D.M.D. v. Romania* (23022/13) teakstaoasi 41.

²⁶ Geahča earret eará *Erstatning for ikke-økonomisk tap ved krenkelser av EMK*, Henrik Vaaler, Lov og rett 05/2017.

²⁷ EOK-artihkal 13 dárkilis sisdoallu, dan olis maddái mii vejolaččat lea heivvolaš riektečuovvumuš, rievddada diehtelasat áššis áššái.

EOD:s eai gávdno duomut mat eksplisihtha dahket oaivila dasa movt dát geatnegasvuođat čađahuvvojit eamiálbmotperspektiivvas, muhto duopmostuolu oppalaš práksisis sáhtá hábmet moanat relevánta eavttuid. Duopmostuollu earuha das guđemuš geatnegasvuođat addojuvvojit riektiehtaguššanapparáhtii, ja guđemuš geatnegasvuođat addojuvvojit muđui veahkkeapparáhtii. Dat guorahallojuvvo dás čuovvovaččat.

2.2.2 Riektiehtaguššanapparáhta

Alimusriekti lea čoahkkáigeassán riektedili stáhta positiiva geatnegasvuođaid hárrái EOK artihkal 3 ja 8 mielde, gč. Rt. 2013 s. 588 ovttas riektiehtaguššanapparáhtain.²⁸ Dán áššis dubmehalai stáhta rihkkumis iežas positiiva geatnegasvuođa EOK artihkal 8 mielde suddjet ovtta nissonolbmo viiddis persondoarrádallama vuostá ovdalaš irggis gii lea veahkaválddalaš. Alimusriekti čoahkkáigesii gáibádusaid mat sáhttet hábmejuvot EOD práksisa vuodul, njealji čuoggás: (1) *Duohta ja dakkaviđe riskii* man birra eiseválddit dihte dahje livčče berren diehtit galgá reagerejuvot, doaibmabijuiguin maid lea govttolaš vuordit dilálašvuođa mielde, (2) stáhtas lea muhtin muddui vejolašvuohta ieš árvoštallat makkár gaskaomiid vállje, muhto dat fertejit leat *gorálaččat ja áššáigullevaččat*, (3) gaskaoamit galget maid seammás leat *duohta suodjalussan*, ja (4) gáibádusat doaimmaide vulget áššesuorggis.

Dat mearkkaša ahte stáhtas ii leat ovddasvástáduš, ja dan dihte ii sáhte hehttet, *visot* veahkaválddalaš daguid maid priváhta olbmot dahket. Stáhta positiiva geatnegasvuohta álgá gustot jus

stáhta *fertii diehtit*, dahje *berrii diehtit* ahte lei *duohta riska* ahte dakkár dagut dahkkojuvvojit. Jus dát gáibádus máhtu birra ollašuvvo, de lea jearaldat ahte leat go eiseválddit čađahan *buot govttolaš doaibmabijuid* mat sáhte eastadit riskka; nu gohčoduvvon doaibmabijugáibádusa.²⁹ Stáhtas lea muhtin muddui vejolašvuohta árvoštallat *guđemuš* doaibmabijuid bidjet johtui, muhto doaibmabijut galget leat *áššáigullevaččat ja gorálaččat* ja galget *suddjet geavatlaččat ja beaktilit*.³⁰

Doaibmabijut mat biddjojuvvojit johtui, eai sáhte goitge rihkkut vejolaš vearredahkki vuogitvuođaid konvenšuvnna mielde.³¹

Mii guoská positiiva geatnegasvuođaid *prosesuála beallai* riektiehtaguššanapparáhta dáfus, de lea stáhtas ovddasvástáduš čađahit iešheanalaš ja beaktilis dutkama, dakkár dutkama mainna sáhtá gávnnahit daid duohta áššediliid dagus ja mainna sáhtá identifiseret ja ránggáštut veahkaváldi. Dat ii leat boađusgeatnegasvuohta, muhto guoská eambbo relevánta doaibmabijuide – ovdamearkka dihte dutkanvuogit mat leat olámuttus, dutkama viidodat, duođaštusárvoštallama dárkilvuohta ja nu ain.³² Dehálaš bealli beaktilis guorahallamis lea ahte dat čađahuvvo jođánit ja almma dárbbášmeahttun maŋŋonemiid haga.³³

2.2.3 Veahkkeapparáhtta muđui

Positiiva geatnegasvuođat gustojit maid veahkkeapparáhta eará osiide. Áššis *Z ja andre v. Storbriannia* eai veahkehan báikkálaš eiseválddit njeallje

²⁸ Rt. 2013 s. 588 teakstaoassi 45–50.

²⁹ *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoassi 129.

³⁰ *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoassi 165.

³¹ *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoassi 129.

³² *Geahča D.M.D. v. Romania* (23022/13) teakstaoasi 40, ja Kjelby, *Pátalerett* s. 126 mas leat viidásit čujuhusat.

³³ *D.M.D. v. Romania* (23022/13) teakstaoassi 40, geahča maid *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoasi 150.

máná geat vásihedje roavva fuolahusrihkuma ja veahkaválddálašvuoda ruovttus.³⁴

Sihke skuvllas, dearvvašvuodadivššáris, politiiain ja mánáidsuodjalusas lei máhttu mánáid fuolahus-eavttuid birra, ja olu dáid aktevrraid gaskkas lági-duvvojedje iešguđetlágan čoahkkimat fáttá birra. Go eiseválddit mánga jagi badjel eai bidjan johtui áššáigullelaš doaibmajuid mat ledje olámuttus vaikko sis lei dát máhttu, de gávnahii EOD ahte EOK artihkal 3 lea rihkkovuvvon eiseválddiid váilelaš návccaid dihte suodjalit mánáid roavva fuolahusrihkumis ja veahkaválddálašvuodas.

Áššis *O’Keeffe v. Irland* vásihii okta oahppi seksuála illastemiid oahpaheaddjis, nappo olbmus ruovttu *olggobealde*. Seamma oahpaheaddji lei maiddáid illastan eará mánáid skuvllas. EOD anii dan vuodđun ahte áššiin gos mánát dahje eará hearckes olbmot illastuvvojit, maid birra stáhta diehtá dahje berresii diehtit, de ferte stáhta johtui bidjat buot govttolaš doaibmajuid mat sáhttet hehttet dakkár illasteami.³⁵

Eiseválddiin ledje sihke raporterenvuogádat ja bearráigeahččit geat fitne skuvllas dárkkisteame doaimmahusa. Liikká eai lean goappáge dán guovtti doaibmajus mekanismmat dárkkistit movt oahpaheaddjit meannudit mánáiguin. EOD oaivvildii dan dihte ahte vuogádagat eai lean doarvái beaktilat, ja Irlánda dubmehalai rihkkumis EOK artihkal 3. EOD celkkii earret eará čuovvo-vaččat bearráigeahččiid rolla birra juste dan dihto skuvllas:

There was no specific reference, in the instruments on which the Government relied, to an obligation

*on inspectors to inquire into or to monitor a teacher’s treatment of children, to any opportunity for children or parents to complain directly to an inspector, to a requirement to give notice to parents in advance of an inspector’s visit or, indeed, to any direct interaction between an inspector and pupils and/or their parents.*³⁶

EOD lea maid čalmmustahtán ahte váilelaš láhtten ja koordineren dalle go iešguđetlágan oasis almmolašvuodas, sihke politiiain ja muđui veahkkeapparáhtas, dihtet ahte muhtin vásiha veahkaválddálašvuoda, illasteami dahje fuolahisvuoda, sáhtta dagahit ahte stáhta dubmejuvvo rihkkumis iežas positiiva geatnegasvuodaid EOK mielde.³⁷

2.2.4 Vealahanperspektiiva

EOD lea maid mángii meannudan veahkaválddálašvuoda nissonolbmuid vuostá vealahangažaldahkan EOK artihkal 14 mielde.³⁸

Opuz v. Tyrkia, okta EOD vuđoleamos duomuin dán suorggis, čujuhii EOD mánggaid raporttaide veahkaválddálašvuoda birra lagas oktavuodain Tyrkias. Raporttat čájehedje ahte tyrkalaš eiseválddit duohtavuodas dohkkehedje dakkár veahkaválddálašvuoda nissonolbmuid vuostá, vaikko lágas gávdnojedje ge suodjalusdoaimbijut. Veahkaválddálašvuodta lagas oktavuodain čuoza vuosttažettiin nissonolbmuide, ja ledje nissonolbmot guđet eai ožžon dan suodjalusa maid livčče galgan oažžut. Juste dien dihto áššis konkluderii EOD dainna ahte veahkaválddálašvuodta maid dat guokte nissonolbmo vásiheigga nuppi sudno ovddeš isidis, lei sohka vuđot veahkaválddálašvuodta. Tyrkalaš eiseválddit eai addán

³⁴ *Z og andre v. Storbritannia* (29392/95) teakstaoassi 69–75.

³⁵ *O’Keeffe v. Irland* (35810/09) teakstaoassi 144.

³⁶ *O’Keeffe v. Irland* (35810/09) teakstaoassi 164.

³⁷ Kjelby, *Pátalerett* s. 125 (juolgenohta 316); geahča maid *Tagayeva og andre v. Russ land* (26562/07), teakstaoasi 486.

³⁸ Geahča *Talpis v. Italia* (41237/14) beaiváduvvon čakčamánu 18. b. 2017.

dan guovtti nissonolbmui dan veahki masa sudnos lei vuoigatvuohta, ja EOK artihkal 14 mielde, gč. artihkal 2 ja 3, lei tyrkalaš eiseválddiid ealjohisvuohta vealaheaddji.³⁹

2.2.5 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas

EOD lea čalmustahttán ahte positiiva geatnegasvuođat leat erenoamáš gustojeaddjit hearkkes joavkkuid hárrái.⁴⁰ Dakkár hearkivuohta sáhtta leat ahte gullat eará čearddalašvuohtii go majoritehta, dán oktavuodas eamiálbmogiidda. Dat čavge stáhta sihkkarastingeatnegasvuođa.

Nu go dás ovdalaččas čujuhuvvui, de lea dušše dakkár dilálašvuođain go stáhta diđii, dahje berri diehtit, ahte olmmoš risikere vásihit veahkaválddálašvuođa dahje illasteami, ahte stáhta ferte reageret áššáigullevaččat ja beaktilit suodjalan dihte dan olbmo. Dat eaktuda ahte stáhtas lea vuogádat sajis, mainna *sáhtta* fuomášit ahte lea riska vásihit veahkaválddálašvuođa, ja mainna *sáhtta* suodjalit gillájeaddji.

Go gillájeaddji lea sápmelaš, de sáhtta dat mearkkašit ahte bálvalusaddis berre leat gelbbolašvuohta sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid birra vai sáhtta eastadit, hehttet dahje suddjet dan sápmelaš olbmo vásiheames veahkaválddálašvuođa dahje illasteami. Dakkár máhtu haga ovttaskas bálvalusbargis, sáhtta dát váilevaš gelbbolašvuohta leat momeanta, dahje vearrámušat *mearrideaddji* momeanta, mii dahká ahte stáhta muhtin ovttaskasáššis ii bidjan johtui áššáigullevaš doaibmajiid suddjet indiviidida daguid

vuostá nu go lea čilgejuvvon EOK artihkkalis 2, 3 dahje 8. Ovttaskasáššiin lea dávjá gillájeaddjis oktavuoha mángggain bálvalusapparáhta instáns-sain. Go daid bidjá oktavuhtii, de sáhttet dakkár váilevašvuođat *mánngga* lađđasis dagahit vel eambo momeanttaid mat sáhttet mearkkašit loavkašuhttima muhtin ovttaskasáššis.

2.3 ON nissonkonvenšuvdna

2.3.1 Oppalaččat konvenšuvnna birra

ON nissonkonvenšuvnna ulbmil lea jávkadit buot vealaheami nissonolbmuid hárrái ja sihkkarastit ahte buot nissonolbmot ožžot iežaset olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvot seamma ládje go dievdoolbmot. Konvenšuvdna geatnegahtta stáhtaid jođihit politihka mii áigu heaittihit buot lágan vealaheami nissonolbmuid hárrái. Konvenšuvdna lea dahkkojuvvon Norgga lánkan olmmošvuoigatvuođalága § 3 bokte ja das lea ovdasadji buot eará lágaid ektui Norgga rievttis, gč. olmmošvuoigatvuođalága § 2.

ON nissonlávdegoddi vákšu stáhtaid konvenšuvnna čađaheami stáhtaraporteremiid bokte ja indiviidaváidagiid bokte.⁴¹ Dasa lassin ráhkada lávdegoddi nu gohčoduvvon *general recommendations* (oppalaš neavvagiid).

Lávdegoddi oppalaš neavvagat eai geatnegahte rievttálaččat. Olmmošvuoigatvuođalága ovda-bargguid mielde galget dat “deattuhuvvot garra-sit” álbmotrievttálaš oktavuodain, seammás go dat deaddu ovttaskasáššiin Norggas “vil kunne variere alt etter kor klar fråsegna er, og i kva grad

³⁹ *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoassi 183–202.

⁴⁰ Rt. 2013 s. 588 teakstaoassi 49 viidásit čujuhusaiguin EOD-práksisii. Geahča maid *D.M.D. v. Romania* (23022/13) teakstaoassi 41.

⁴¹ 2002:s ratifiserii Norga maid indiviidaváidinortnega konvenšuvdnii. Nu go mii oaidnit, de ii leat lávdegoddi dássáži meannudan ovttage ášši Norgga vuostá. Stáhtaraporterema bokte buktá lávdegoddi iežas ávžžuhusaid Norgii “concluding observations” bokte, ja ovttaskasáššiin butká ávžžuhusaid “views”-hámis. Ávžžuhusat eai leat bákolaččat Norgii, muhto sáhttet goitge oázžut mearkkašumi konvenšuvnna mearrádusa dulkomis, gč. Od.prp. nr.93 (2008–2009) s. 32 ja *Høyesteretts anvendelse av traktatorganers tolknings praksis*, Geir Ulfstein, Lov og Rett 07/2016.

den konkrete saka er identisk med dei situasjonane komiteen truleg har hatt for auge under utarbeidinga” (sáhtta rievddadit dan mielde ahte man čielggas cealkámuš lea, ja man muddui dihto ášši lea ovttalágan daid dilálašvuođaid ektui maid lávdegoddi lea geahččan ráhkadettiin).⁴² Lávdegoddi lea ráhkadan guokte dakkár oppalaš neavvaga sohka vuđot veahkaválddálašvuođa birra, nr. 19 ja 35, dat manjit lea suoidnemánu 2017 rájes.⁴³

Lávdegoddi ii leat vuos ráhkadan oppalaš neavvaga eamiálbmotnissonolbmuid ja -nieiddaid birra, muhto ON eamiálbmotáššiid bistevas forum (UNPFII) lea ávžžuhan dan dahkat.⁴⁴

Konvenšuvnna artihkal 1 mielde lohkkjuvvo nissonolbmuid vealaheapmi, mii dahká ahte nissonolbmo olmmošvuoigatvuođat eai ollašuvvo dan dihte go lea nissonolmmoš, nissonolbmovealaheapmin. Lávdegotti oppalaš neavvagiis sohka vuđot veahkaválddálašvuođa birra celkojuvvo ahte sohka vuđot veahkaválddálašvuohta nissonolbmuid vuostá, nappo veahkaválddálašvuohta maid nissonolmmoš vásiha dan dihte go son lea nissonolmmoš, dahje maid nissonolbmot vásihit dakkár vugiin mii ii leat gorálaš, lohkkjuvvo vealaheapmin konvenšuvnna artihkal 1 mielde.

Dasa gullá sihke psyhkalaš, fysalaš ja seksuála veahkaválddálašvuohta.⁴⁵

Stáhtas ii leat dušše geatnegasvuohta hehttet stáhta *iežas* orgánaid dahje bargiid meannudeames veahkaválddálaččat nissonolbmuid vuostá, das leat maid *positiiva* geatnegasvuođat konvenšuvnna mielde eastadit ahte diekkár veahkaválddálašvuohta dáhpáhuvá guovtti priváhta olbmo gaskkas. Dat mearkkaša ahte stáhtas lea geatnegasvuohta konvenšuvnna mielde suodjalit nissonolbmuid olbmuid vuostá geat *eai* bargga stáhta ovddas.⁴⁶ Nappo mearkkašit posiitiiva geatnegasvuođat ahte stáhtas ferte leat heivvolaš vuogádat sajis, mainna sáhtta suodjalit nissonolbmuid veahkaválddálašvuođas ja illasteamis. Nu go EOK mielde, dat lea dušše dalle go eiseválddit dihte dahje livčče berren diehtit veahkaválddálašvuođa ja illasteami riskka birra, ahte dát geatnegasvuođat gustojit.

2.3.2 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas

Artihkal 2:s namuhuvvojit oppalaš gaskaoamit maid stáhtas lea geatnegasvuohta bidjat johtui jávkadit nissonolbmuid vealaheami. Stáhtas lea geatnegasvuohta fátmastit dásseárvoprinsihpa dievdoolbmuid ja nissonolbmuid gaskkas

⁴² Gč. Od.prp. nr. 93 (2008–2009) s. 32 ja *Høyesteretts anvendelse av traktatorganers tolkningspraksis*, Geir Ulfstein, Lov og Rett 07/2016. Lávdegotti oppalaš neavvagiid mearkkašupmi ii leat vuos meannuduvvon Norgga duopmostuoluin. Čuovvovaččat merkejuvvo juolgenohtain ahte berre go dan oppalaš neavvaga mii čilgejuvvo, atnit dulkoncealkámuššan dahje eanet ávžžuhsan suorggi optimála práksisa birra. Seammás lea dehálaš deattuhit ahte bohtet leat nýánsat mat dás eai oidno, ja mat sáhttet muhtin dihto dilis mearkkašit ahte oppalaš neavvaga cealkámušat ožžon unnit eanet deattu.

⁴³ Dan guoktása oktavuoha lea kommenterejuvvo oppalaš neavvagiis nr. 35, mii teakstaoasis 8 cealká ahte “This document complements and updates the guidance to States parties set out in general recommendation No. 19, and should be read in conjunction with it”. Muđui lea EOD *iežas* práksisis čujuhan sihke konvenšuvdnii ja lávdegotti cealkámušaide *iežaset* vuodustusain áššiin veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra nissonolbmuid vuostá, gč. *Opuz v. Tyrkia* (33401/02) teakstaoasi 147 ja 164. EOD geavaheapmi lávdegotti cealkámušain nanne dán práksisa deattu Norgga rievttis.

⁴⁴ *General Discussion on Rural Women*, golgotmánu 7. b. 2013, UNPFII.

⁴⁵ Oppalaš neava nr. 19, teakstaoasi 6 ja 7. Cealkámuša berre atnit dulkoncealkámuššan. Dat cealká oppalaččat artihkal 1 ipmárdusa birra, mii čuovvu maid konvenšuvnna čilgehusa. Dasa lassin lea cealkámuš biddjojuvvo kapihttalii “General comments”, ii ge “Recommendations” mii boahtá maŋjel. Geahča maid oppalaš neavvaga nr. 35.

⁴⁶ Oppalaš neava nr. 35 teakstaoasi 24b. Cealkámuša berre atnit dulkoncealkámuššan. Cealkámuš kommentere konvenšuvnna viidodaga, mii maid sáhtta vuodustuvvot konvenšuvnna čilgehussii. Dasa lassin lea cealkámuš biddjojuvvo kapihttalii “State party obligations in relation to gender-based violence against women”, ii ge eará kapihttaliidda neavvagiis maidda leat biddjon namat nu go “Recommendations”.

našuvnnalaš lágain ja bidjat johtui dárbbalaš doaibmabijuid giieldin ja eastadan dihte vealaheami nissonolbmuid hárrái. Artihkal 3 mielddisbuktá ahte stáhta buot surggiin galgá váldit atnui visot heivvolaš doaibmabijuid, maiddái lága, sihkarastit ahte olmmošvuoigatvuođat dáhkiduvvojit nissonolbmuid seamma ládje go dievdo-olbmuid. Artihkal 5:s geatnegahttojuvvo stáhta bidjat johtui doaibmabijuid heaittihan dihte ovdagáttuid ja práksisiid mat leat vuođđuvvon stereotiippalaš dievdoolbmo- ja nissonolbmorol-laide, dahje dan jurddašeapmái ahte nuppi sohka-bealis lea unnit árvu go nuppis.

Buot dáid mearrádusaid čilgehus lea viiddis, muhto dat geatnegahttet stáhta álggahit heivvolaš lágaid ja doaibmabijuid maiguin sáhtá dáhkit ahte nissonolbmot ožžot iežaset olmmošvuoigatvuođaid ollašuttot. Min konteavsttas dat mearkkaša lágaid ja doaibmabijuid eastadan, hehttet ja dutkan dihte veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi nissonolbmuid vuostá.

Oppalaš neavvagis nr. 35 čielggaduvvojit geatnegasvuođat konvenšuvnna mielde loahpahit sohka- vuđot veahkaválddálašvuođa, mas golbma dási deattuhuvvojit: *legislative level, judicial level* ja *executive level*. Vuosttaš guokte dási leat earret eará dan birra ahte ásahit lágaid mat gildet buot lágan veahkaválddálašvuođaid nissonolbmuid vuostá, ja sihkarastit ahte riektevuogádat ii movt ge leat vealaheaddji áššiin mat gusket sohka- vuđot veahkaválddálašvuohtii. Min oktavuodas leat erenoamážit *executive level* -dási geatnegas- vuođat relevánttat:

States parties should provide accessible, affordable and adequate services to protect women from gender-based violence, prevent its reoccurrence

*and provide or ensure funding for reparations to all victims/survivors. States parties must also eliminate the institutional practices and individual conduct and behaviour of public officials that constitute gender-based violence against women, or tolerate such violence, and that provide a context for lack of a response or for a negligent response.*⁴⁷

Doaibmabijut mat galget eastadit veahkaválddálašvuođa nissonolbmuid vuostá, berrejit ja galget leat sensitiivvat kultuvrralaš ja sosiála struktuvrraide dan servodagas gos doaibmabidju galgá doaibmat. Jus eai leat, de eai leat doaibmabijut heivvolaččat (“adequate”) veahkehit nissonolbmo guhte vásiha veahkaválddálašvuođa. Min konteavsttas dat mearkkaša ahte sihke politiijat ja veahkkeapparáhta (“services”) mat galget bargat eastadit veahkaválddálašvuođa ja illasteami nissonolbmuid vuostá, berrejit leat sensitiivvat erenoamáš iešvuođaide sámi kultuvrras, gielas ja árbevieruin, jus lea dárbbalaš ahte dát nissonolbmot eai galgga vásihit veahkaválddálašvuođa ja illasteami.

Oppalaččat de geatnegahttet konvenšuvdna stáhtaid atnit kultursensitiiva doaibmabijuid sajis vai sáhttet eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami konvenšuvnna geatnegasvuođaid mielde. Sitáhta dás ovdalis neavvagis nr. 35, oktan konvenšuvnna čilgehusain artihkkaliin 2 ja 5, dorjot dán konklušuvnna. Man guhkás dát geatnegasvuođat gustojit, ii leat goitge áibbas čielggas ja vuolgá daid ovttaskas- áššiin.

ON nissonlávdegoddi buktá maid oppalaš neavvagis moanat konkreetta ávžžuhusaid stáhtaide doaibmabijuid birra mat berrejit čađahuvvot

⁴⁷ Oppalaš neava nr. 35 teakstaossi 26b. Dán oasi neavvagis berre maid atnit dulkoncealkámuššan. Cealkámuš cealká juoidá oppalaččat konvenšuvnna mearrádusaid sisdoalu birra, mii maid sáhtá vuođustuvvot konvenšuvnna čilgehussii. Dasa lassin lea cealkámuš biddjojuvvon kapihttalii “General obligations of States parties under the Convention relating to gender-based violence against women”, ii ge “Recommendations”:ii mii boahá maŋnel.

hehtten dihte sohka-bealvuđot veahka-válddálašvuoda.⁴⁸ Okta dehálaš ávžžuhus lea sihkkarastit diehtočohkkema ja dutkama sohka-bealvuđot veahkaválddálašvuodas.⁴⁹ Nubbi ávžžuhus lea eastadeaddji doaibmajuid birra das ahte ásahit bákkolaš oahpahusa áššáskuht-tineiseválddiid, advokáhtaid, politiijaid, dearv-vašvuodabargiid, oahpaheddjiid ja sosiálabálvalusa hárrái – mat oahpahit sin áššáigullelaš vugiin eastadit ja čujuhit veahkaválddálašvuoda nissonolbmuid vuostá.⁵⁰ Dakkár ávžžuhusat addet stáhtaide dehálaš politihkalaš láidestusaid dasa movt berrejit heivehit iežaset vuogádagaid.

Nu go namuhuvvon de vákšu ON nissonlávdegoddi movt Norga doahhtala konvenšuvnna stáhtaraportereimiid bokte. Skábmamánu 2017 eksaminerii lávdegoddi Norgga, mii ávžžuhii Norgii nu go čuovvovaččat (*concluding observations*):

*Devise an action plan for enhanced prevention, protection and redress of gender-based violence, in particular sexual violence, against Sami women and girl victims, including with a view to overcoming cultural and linguistic barriers, based on further research into the root causes, and allocate sufficient resources for its implementation.*⁵¹

Olmmošvuoigatvuođalága ovdabargguid mielde, galget dákkár cealkámušat maid ON nissonlávdegoddi buktá “i utgangspunktet tilleggjast stor

vekt” (álgovuolggalaččat deattuhuvvot garrasit). Seammas fertet earret eará earuhit dakkár cealkámušaid mat leat njuolga Norgga rievtti ja dihto konvenšuvnamearrádusa oktavođa birra, ja mat leat ávžžuhusat movt Norgga eiseválddit obbalaččat sáhttet buoridit vealahansuodjalusa.⁵²

Ávžžuhusa vuollálas eaktu lea ahte Norgga eiseválddit eai daga doarvái suodjalit sámi gillájeddjiid. Dan dihte lea vuođu garrasit deattuhit dán oasi ávžžuhusas, ahte Norga ii daga doarvái. Go lávdegoddi evttoha doaibmaplána gaskaoapmin ollašuhttit geatnegasvuođaid, de berre dan eambo geahččat evttohussan movt stáhta sáhtta ollašuhttit iežas geatnegasvuođa.

ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvdna ja ON biinnidankonvenšuvdna eai guoskkahuvvo dán raporttas, muhto dušše buoh-tastahttima dihte gánnáha fuomášit ahte goappašat lávdegottiin ledje seammalágan ávžžuhusat Norgii dáid konvenšuvnnaid stáhtaraportereima maŋjel. Cuoŋománu 2018 ávžžuhii ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi čuovvovaččat Norgii:

Investigate further the root causes of higher levels of violence against women in the Sami community. Take effective measures to address these root causes, eliminate cultural and linguistic barriers

⁴⁸ Dán oasi neavvagas berre atnit ávžžuhussan optimála práksisa birra. Cealkámuš lea biddjojuvvon “Recommendations”: ii, ii ge nu movt dat nubbi bajilčála neavvagas: “General obligations of States parties under the Convention relating to gender-based violence against women”. Lávdegotti ávžžuhusas lea prinisihpas unnit deaddu konvenšuvnna geatnegasvuođaid dulkonmo-meantan. Liikká lea miellagiddevaš ahte ávžžuhus lea vuođđuvvon moanat mearrádusaid ala lávdegotti iežas ovttas-kasáššiin (geahča čujuhusaid oppalaš neavvaga juolgenohtavuogádagas). Norggas lea ovttaskasáššiin stuora deaddu riektegáldolaččat, mii nanne cealkámuša deattu vaikko lea ge “dušše” ávžžuhus.

⁴⁹ Oppalaš neava nr. 35 teakstaoassi 35.

⁵⁰ Oppalaš neava nr. 35 teakstaoassi 35

⁵¹ CEDAW/C/NOR/CO/9 teakstaoassi 25 e.

⁵² Gč. Od.prp. nr. 93 (2008–2009) s. 32 ja *Høyesteretts anvendelse av traktatorganers tolkningspraksis*, Geir Ulfstein, Lov og Rett 07/2016. Ii dákkár lágan ávžžuhus ge leat, nu go mii oaidnit, meannuvvon Norgga duopmostuoluin.

*and build trust between the Sami community and authorities.*⁵³

Miessemánus 2018 ávžžuhii ON biinnidanlávdegoddi čuovvovaččat Norgii:

*Investigate the root causes and develop an action plan aimed at prevention of, protection from and addressing violence, including sexual assault in the Sami community in consultation with the Sami community and enhance efforts to build up confidence towards public authorities.*⁵⁴

Diehtočohkken ja dutkan lea essensiella oassi ovdánahttit beaktilis ja heivvolaš doaibmabijuid eastadit, hehttet dahje dutkat veahkaválddálašvuođa sámi gillájeddjiiid hárrái, ja buot lávdegottit deattuhtit dan dihte ahte stáhta ferte sihkkarastit buori dutkama vai buorebut sáhttá ipmirdit vuđolaš sivaidd. Lávdegoddi deattuha maid man olu dat mearkkaša ahte doaibmabijut fertejit hábmejuvvot ovttas singuin geaidda dat guoská, ja dakkár vugiin mainna sáhttá nannet sámi birrasiid luohhtevašvuođa Norgga eiseválddiide.

2.4 Istanbul-konvenšuvdna

2.4.1 Oppalaččat konvenšuvdna birra

Istanbul-konvenšuvdna lea eurohpálaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna, maid Eurohpáráđdi lea ráhkadan, mii Norggas šattai gustovažžan skábmamánu 1. b. 2017. Konvenšuvdna váldoulbmil lea eastadit ja vuosttaldit buot lágan veahkaválddálašvuođa nissonolbmuid hárrái ja veahkaválddálašvuođa lagas oktavuođain.

Istanbul-konvenšuvdna lea ásahuvvon Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođaduopmostuolu (EOD)

práksisa mielde, ON nissonkonvenšuvdna mielde ja eará olmmošvuoigatvuođalaš neavvagiid mielde.⁵⁵ Istanbul-konvenšuvdna čilgehus lea seammás eambo eksplisihhta daid gáibádusaid birra mat stáhtain gáibiduvvojit movt galget hábmet iežaset politihka dan suorggis, ja lea dan dihte čielgaseabbo ja eambo spesifihkka go olu eará ovdalaš olmmošvuoigatvuođaneavvagat.

Konvenšuvdna lea ásahuvvon muhtin dehálaš vuodđoprinsihpaid ala. Stáhta galgá nannet nissonolbmuid vealahansuodjalusa, dat galgá sihkkarastit beaktilis koordinerema bálvalusain, vuoruhit gillájeaddji perspektiivva ja das galgá leat ollislaš ja máhttovuđolaš lahkoneapmi váttisvuhtii. Dat galgá maid vuhtiiváldit gillájeddjiiid hearkivuođa ja láchit diliid proaktiiva ohcandobmii – ii galgga vurdojuvvot ahte gillájeaddjit ieža bohtet bálvalusapparáhta lusa.

Konvenšuvdna deattuha eastadanaspavtta hui garrasit. Go das lea nu erenoamáš olmmošvuoigatvuođalaš lahkoneapmi dán servodatváttisvuhtii, de lea konvenšuvdna ođđafuomášupmi ja dat nanne gillájeddjiiid olmmošvuoigatvuođalaš suodjalusa.

Muhtin ovdamearkkat konvenšuvdna iešguđetlágan gáibádusain leat ahte stáhta ferte sihkkarastit ahte dihtolágan veahkaválddálašvuođadagut dahkkojuvvojit ránggáštusvuložin, ja sihkkarastit relevánta oahpahusa bálvalusaddiide, guoddo- ja diehtujuohkinbarggu veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra, dutkama ja diehtočohkkema, dikšunprográmmaid veahkaválddiide, suddjendoaibmabijuid nu go heahteguovddážiid ja lahkonangildosa ja beaktilis dutkama ja riektái doalvuma ránggáštusáššiin.

⁵³ CCPR/C/NOR/CO/7, para 15, bustávva e).

⁵⁴ CAT/C/NOR/CO/8, para 24, bustávva c).

⁵⁵ Gč. konvenšuvdna ovdasártni. Dát konvenšuvnna sáhttet dasto maid sáhttit čuvgehit Istanbul-konvenšuvdna sisdoalu.

Konvenšuvdna ii leat ovttahttojuvvon Norgga riektái olmmošvuoigatvuođalága bokte ja dan dihte ii leat das ovdasadi eará lágaid ektui. Konvenšuvdna galgá dan dihte adnojuvvot nu gohčoduvvon presumpšuvdnaprinsihpa mielde.⁵⁶ Seammás geatnegahtá konvenšuvdna čielga geatnegasvuođaid stáhtii mat fertejit čuovvoluvot, ja láchčá maid diliid dasa ahte stáhta ferte ásahtit našunála vákšunvuogádaga: Konvenšuvdna artihkal 10 mielde galgá stáhta ásahtit ovtta dahje eanet almmolaš orgánaid main galgá leat ovddasvástádus koordineret, implementeret, vákšut ja evalueret daid doaibmajuid mat biddjojuvvot johtui eastadan dihte veahkaválddálašvuođa ja illasteami.⁵⁷

Dokumeanta *Explanatory Report* čilge dárkileappot maid konvenšuvdna geatnegasvuođat mearkkašit. Raportta lea Eurohpáráđđi ráhkadan ja adnojuvvu dehálaš oassin konvenšuvdna áddejumis.⁵⁸

Konvenšuvdna artihkal 2 nr. 1 mielde boahá konvenšuvdna geavahussii veahkaválddálašvuođa oktavuodas nissonolbmuid vuostá.⁵⁹ Vaikko konvenšuvdna lea jurddašuvvon suodjalit nissonolbmuid ja nieiddaid, de ávžžuhuvvojit stáhtat

maid diktit konvenšuvdna gustot buot “domestic violence” gillájeddjiide, dat mearkkaša maiddái dievdoolbmuid ja bártniid, gč. artihkal 2 nr. 2.

Álgoálggus lea stáhta ja sii guđet doibmet stáhta ovddas, geat galget garvit daguid mat konvenšuvnna leat definerejuvvon veahkaválddálašdahkun, gč. artihkal 5. nr. 1. Positiiva geatnegasvuođat leat dan birra ahte stáhta maid galgá sihkkarastit ahte *priváhtaolbmot* eai daga veahkaválddálaš daguid eará priváhtaolbmuid vuostá.⁶⁰ Positiiva geatnegasvuođat eai leat boadusgeatnegasvuođat, muhto ángiruššangeatnegasvuođat: Stáhta ferte várrogas vugiin eastadit ja hehttet veahkaválddálašvuođa ja illasteami ja suddjet daid vuostá.⁶¹

2.4.2 Geatnegasvuođat sámi konteavsttas

2. kapihttalas, “Integrated policies and data collection”, lea mearrádusat movt stáhta galgá sihkkarastit máhttovuđot lahkoneami veahkaválddálaš- ja illastanválttisvuhtii.

Kapihttala 11. artihkkalis, “Data collection and research”, lea mearrádus mas leat gáibádusat diehtochohkemii ja dutkamii. Vuosttažettiin galgá stáhta sihkkarastit statistihka buot lágan

⁵⁶ Prinsihppa lea nu ahte presumerejuvvu ahte Norgga riekti čuovvu konvenšuvdna. Jus konvenšuvdna ja Norgga guoskevaš riektenjuolggadusa gaskkas čájehuvvojit leat vuostálasvuođat, de manná Norgga riekti ovdalii. Geahča omd. HR-2016-2591-A.

⁵⁷ Geahča Explanatory Report teakstaosi 70–73. Duiskka našunála ásahtit lea guorahallan movt konvenšuvdna artihkal 10 lea čađahuvvon mángga konvenšuvdnariikkas, earret eará Ruotas ja Spánias, geahča *Implementing article 10 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence – establishing national coordinating bodies*, Rabe ja Unsal, skábmamánu 2016, Council of Europe.

⁵⁸ Sierra vákšunmekanizmat, GREVIO, mat galget vákšut konvenšuvdna. Dat lea álggahan vuosttaš stáhtaraporterenjuoruid ja das lea maid váldi buktit oppalaš kommentáraid. Dál eai gávdno vuostá dakkár oppalaš kommentárat, ja Norgga ii leat vuostá eksaminerejuvvon. Muhto Norgga eiseválddit leat cealkán ahte Norgga riekti ollašuttá konvenšuvdna gáibádusaid, gč. Prop. 66 S (2016–2017).

⁵⁹ Veahkaválddálašdagut maidda čujuhuvvo fátmastit buot lágan fysalaš, seksuálalaš, psykalaš ja ekonomalaš veahkaválddálašvuođaid, gč. artihkal 3.

⁶⁰ Stáhta galgá “take the necessary legislative and other measures to exercise due diligence to prevent, investigate, punish and provide reparation for acts of violence [...] that are perpetrated by non-State actors”, gč. artihkal 5 nr. 2, geahča maid Explanatory Report teakstaosiid 57–60.

⁶¹ Gč. čielgehusa *due diligence* artihkkalis 5 ja Explanatory teakstaosis 59.

veahkaválddálašvuođain ja illastemiin maid konvenšuvdna gokčá.⁶² Ja dasto galgá stáhta “support research in the field of all forms of violence covered by the scope of this Convention in order to study its root causes and effects, incidences and conviction rates, as well as the efficacy of measures taken to implement this Convention”, gč. mearrádusa nr. 1 b. Artihkal 11:s nr. 2 lea maid gáibádus ahte “endeavour to conduct population-based surveys at regular intervals to assess the prevalence of and trends in all forms of violence covered by the scope of this Convention”. Explanatory Report:as deattuhuvvo ahte diehto-čohkken ja dutkan lea essensiella oassi ovdánahttit beaktilis ja heivvolaš doaibmabijuid eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuođa ja illasteami, ja suddjet daid vuostá.⁶³

Doaibmabijut mat stáhta bidjá johtui eastadit, suddjet ja dutkat veahkaválddálašvuođa sámi gillájeddjiid hárrái, ferte leat vuodđuduvvon ođđa máhttui fáttáid birra nu go riska vásihit veahkaválddálašvuođa, sivvadiilálašvuođa birra ja movt bálvalusapparáhta doaibmá sámi konteavsttas. Lea váttis bidjat johtui heivvolaš doaibmabijuid jus ii leat buorre ipmárdus váttisvuođaid birra. Buorre statistihkka ja dutkan addá maid vuoddu ipmirdit ahte doibmet go dat doaibmabijut mat biddjojitt, áiggi badjel. Konvenšuvnna artihkal 10 nr. 1 mañemus cealkaga mielde, de lea orgána/orgánat mas/main lea ovddasvástádus našunála váksunvuogádaga ovddas mii galgá koordineret, analysere ja juohkit dán máhtu.⁶⁴

Konvenšuvnna 3. kapihttalas, “Prevention”, leat moanat mearrádusat eastadeaddji doaibmabijuid birra.

Kapihttala artihkal 12, “General obligations”, geatnegahtá stáhta dahkat buot mii lea dárbblaš, sihke lága mielde ja eará doaibmabijuid, eastadan dihte veahkaválddálašvuođa ja illasteami. Mearrádus addá dehálaš láidestusaid dasa movt daid eará 3. kapihttala artihkkaliid galgá ipmirdit.⁶⁵ Min ulbmilii lea erenoamážit artihkal 12 nr. 3 dehálaš:

Any measures taken pursuant to this chapter shall take into account and address the specific needs of persons made vulnerable by particular circumstances and shall place the human rights of all victims at their centre.

Explanatory Report čilge hearckes olbmuid earret eará dego “persons of national or ethnic minority background”.⁶⁶

Dat mearkkaša ahte stáhta, buot eastadeaddji doaibmabijuid bokte, ferte váldit vuhtii ja aktiivvalaččat čujuhit erenoamáš dárbbuid mat olbmossáhttet leat vejolaš hearvivuođa dihte. Gullat eamiálbmogii sáhtta dihto dilis dahkat olbmoeanet hearkin vásihit veahkaválddálašvuođa go earát, ja dan ferte stáhta de vuhtiiváldit eastadandoaibmabijuid hábmedettiin ja čađadettiin.

Kapihttala artihkal 13, “Awareness-raising”, geatnegahtá stáhta čađahit kampánjaid dahje

⁶² Gč. mearrádusa nr. 1 a.

⁶³ Explanatory Report teakstaoassi 74–82. Explanatory Report čilge dárkkilit guđemuš dieđut berrejit boahit ovdan diehtočohkkemis ja dutkamis, ja guđemuš ulbmiliidda dieđut galget.

⁶⁴ Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttas lea ovddasvástádus koordineret ráđđehusa ángiruššama eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain. Koordinerejeadji sajadaga lassin, mii vuodđuduvvui Justiisa- ja gearggusvuođadepartemeanttas 2000:s, lea maid departemeanttaidgaskasaš bargjoavku vuodđuduvvon mas lea válodoovddasvástádus koordineret, implementeret, dárkut ja evalueret politihka ja doaibmabijuid maid Istanbul-konvenšuvdna gokčá, gč. *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, s. 55, Stub berud, Hovde ja Aarbakke, Forlaget Nora, 2018.

⁶⁵ Explanatory Report teakstaoassi 84.

⁶⁶ Explanatory Report teakstaoassi 87

prográmmaid lokten dihte buohkaid diđolašvuoda veahkaválddálašvuoda ovdanbuktime ja dan váikkuhusaid birra sidjiide geat leat seahkánan áššái. Dat ferte dahkkojuvvot “on a regular basis and at all levels”, gč. artihkal 13 nr. 1. Ulbmil dakkár diehtujuohkin- ja guoddbargguin lea ahte buot servodaga miellahtut galget dovdat veahkaválddálašvuoda doppe gos dat dáhpáhuvá, sáhttit vuosttaldit dan ja doarjut sin geat dan vásihit.⁶⁷

Konvenšuvna artihkal 14 nr. 1, “Education”, geatnegahtá ges stáhta “take, where appropriate, the necessary steps to include teaching material on issues such as [...] the right to personal integrity [...] in all formal curricula and at all levels of education”. Mearrádus geatnegahtá dan bokte stáhtaid láchit diliid oahpahussii skuvllain dan birra gokko iežas ja earáid rupmašiid rájit leat. Artihkal 14 nr 2. mielde ii galgga dát oahpahus leat dušše skuvllas, muhto maid eará eambbo eahpeformála báikkiin nu go astoáige- ja kulturdoaimmaid bokte.⁶⁸

Go geahččá ovtta artihkkaliin 12 nr. 3, de fertejit sihke diehtujuohkin- ja guoddokampánjjat/-prográmmat oktan skuvlla oahpahusprográmmaiguin vuhtiiváldit ja čujuhit gillájeaddji erenoamáš hearkivuodaid. Sámi konteavsttas sáhtá dat mearkkašit ahte doaibmabijut fertejit čađahuvvot sámegillii ja/dahje guovdilastojuvvot diđolaččat giella- ja kulturhástalusaide.

Eará dehálaš mearrádus 3. kapihttalis lea artihkal 15 nr. 1 “Training of professionals”, čuovvovaš čilgehusain:

Parties shall provide or strengthen appropriate training for the relevant professionals dealing with victims or perpetrators of all acts of violence covered by the scope of this Convention, on the prevention and detection of such violence, equality between women and men, the needs and rights of victims, as well as on how to prevent secondary victimisation.

Dákkár oahpahus veahkkeapparáhta hárrái galgá Explanatory Report mielde sisttisdoallat dan ahte ovttaskas bálvalusaddis lea máhttu heivvolaš vugiid birra identifiseret ja hálddašit veahkaválddálašvuoda ja illasteami, ja seammás sáhttit eastadit vejolaš veahkaválddalaš daguid. Celkojuvvo maid ahte oahpahus ferte dievasmahttojuvvot buriid njuolggadusaiguin bálvalusaddiide sihkkarastin dihte ahte máhttu váldo atnui.⁶⁹

Nappo lea konvenšuvna čilgehusa mielde maid geatnegasvuolta sihkkarastit ahte relevánta bálvalusaddiin, nappo buohkain almmolaš bálvalusapparáhtas geain lea oktavuolta gillájeddjii- guin, lea gelbbolašvuolta fuomášit veahkaválddálašvuoda ja illasteami.

Čilgehusas lea gáibádus ahte gelbbolašvuolta galgá leat heivvolaš (“appropriate”). Dat mearkkaša ahte bálvalusaddis ferte leat relevánta gelbbolašvuolta gillájeddjiiid dovddamearkkaid

⁶⁷ Explanatory Report teakstaoassi 91.

⁶⁸ Explanatory Report teakstaoassi 95.

⁶⁹ Explanatory Report teakstaoassi 99: “Initial vocational training and in-service training should enable the relevant professionals to acquire the appropriate tools for identifying and managing cases of violence, at an early stage, and to take preventive measures accordingly, by fostering the sensitivity and skills required to respond appropriately and effectively on the job. The drafters felt it best to leave to the Parties how to organise the training of relevant professionals. However, it is important to ensure that relevant training be on-going and sustained with appropriate follow-up to ensure that newly acquired skills are adequately applied. Finally, it is important that relevant training should be supported and reinforced by clear protocols and guidelines that set the standards staff are expected to follow in their respective fields. The effectiveness of these protocols where relevant, should be regularly monitored, reviewed and, where necessary, improved.”

«Mii fertet ipmirdit veahkaválddálašvuođa Sámis historjjálaš konteavstta mielde, sosiála ja politihkalaš konteavstta mielde ja eamiálbmotkonteavstta mielde. Movt dáruiduhttin buolvvaid čađa lea váikkuhan min, movt váikkuhit dálá vásáhusat vealahemiid sihke struktuvrralaččat ja olbmos olbmui dás ja dál? Vuoimmehisvuohta ja veahkaválddálašvuohta leat dávjá giehtalagaid, mii fertet gávnnahit mii dat lea min dálá servodagas mii dahká ahte sihke dutkamušat ja veahkaválddálašvuođastatistihkat čájehit ahte dat lea stuora servodatváttisvuohta mis.»

SANÁG

Jođiheaddji Gunn Heatta

dahje hearkivuodaid birra, nu go ovdamearkka dihte sohka-beali, čearddalašvuoda, giela dahje oskku birra, jus dain lea njuolgo mearkkašupmi dan vejolašvuhtii ahte fuomášit ahte soames vásiha veahkaválddalašvuoda ja illasteami, gč. maid artihkal 12 nr. 3. Makkár gelbbolašvuoha lea heivvolaš fuomášit veahkaválddalašvuoda dahje illasteami dihto dilálašvuodas, vuolgá dasto ášši dilálašvuodas.⁷⁰

Konvenšuvnnas leat gáibádusat makkár gelbbolašvuoha bálvalusaddis galgá leat guhte deaivá veahkaválddalašvuoda gillájeaddji. Go gillájeaddji lea sápmelaš, ferte bálvalusaddis, dalle go lea dárbašlaš, leat gelbbolašvuoha sáme-gielas, kultuvrras ja árbevieruid birra, juste dan dihte vai sáhtta eastadit ja hehttet, dahje suodjalit olbmo vásiheames veahkaválddalašvuoda ja illasteami. Jus leat erenoamáš dovdomearkkat gillájeaddji dilálašvuodas, de ferte bálvalusaddis maid leat máhttu dan birra ja movt dakkár hástalusat galget gieđahallojuvvot. Dasa lassin oaidnit mii ahte konvenšuvdna bidjá čielga gáibádusaid dasa ahte stáhtas ferte lea máhttovuđot lahkoneapmi váttisvuhtii, ja ferte sihkkarastit guoddo- ja diehtujuohkinbarggu veahkaválddalašvuoda ja illasteami birra, seammás go mánát ožžot relevánta oahpahusa fáttá birra. Buot doaibmabijut fertejit vuhtiiváldit ahte gillájeaddji lea sápmelaš, ovdamearkka dihte dan bokte ahte aktiivvalaččat atnit sáme-giela doaibmabijuid čađaheamis.

2.5 ON mánáidkonvenšuvdna

Mánáidperspektiivvas lea dehálaš geahččat ON mánáidkonvenšuvnna mii addá buot mánáide erenoamáš suodjalusa veahkaválddalašvuoda ja

illasteami vuostá. Konvenšuvdna lea ovttahttojuvvon Norgga riektái olmmošvuoigatvuodálága § 3 bokte ja vuostálasvuoda oktavuodas addujuvvo dasa ovdasadji eará Norgga lágaid ektui.

Riekti eallimii, birgejumái ja ovdáneapmái čuovvu ON mánáidkonvenšuvnna artihkal 6: “States Parties shall ensure to the maximum extent possible the survival and development of the child.” Mánáidlávdegoddi eaktuda ahte stáhtat bidjet vuodđun ollislaš ipmárdusa ovdánahttin-doahpagis, mii sisttisdoallá rievtti sihke fysalaš ja sosiála ovdáneapmái.⁷¹

Ovdánahttinrievtti lassin sisttisdoallá mánáidkonvenšuvdna guokte eambbo konkreta geatnegasvuoda stáhtaide ahte sihkkarastit mánáid veahkaválddalašvuoda ja illasteami vuostá. Artihkal 19 geatnegahtta stáhtaid sihkkarastit mánáid veahkaválddalašvuoda, illasteami ja fuolahusváilli vuostá, ja artihkal 34 geatnegahtta stáhtaid sihkkarastit mánáid buot lágan seksuálalaš geavaheami ja rohčošeami vuostá.

Eará dehálaš mearrádus lea artihkal 12 mánáid rievtti birra, ahte sin guldalit buot daguid ja mearrádusaid dáfus mat sidjiide gusket. ON mánáidlávdegoddi lea čalmmustahttán oktavuoda máná rievtti guldaluvvot mánáidkonvenšuvnna artihkal 12 mielde ja dan prinsihpa gaskkas ahte máná buoremusa vuhtiiváldin artihkal 3 mielde galgá leat vuđolaš vuhtiiváldin buot daguin mat gusket mánáide.⁷² Lea áibbas guovddáš ášši hupmat mánáiguin jus galgá sáhttit eastadit, fuomášit ja vuosttaldit veahkaválddalašvuoda, illasteami ja fuolahusváilli mánáid vuostá.⁷³

⁷⁰ Explanatory Report čiekŋudeapmi doarju maid dán dulkoma.

⁷¹ Oppalaš kommentára nr. 5 (2003) teakstaoassi 12. Dákkár oppalaš kommentárat eai čana rievttálaččat, muhto Alimusriekti deattuha daid konvenšuvnna dulkomis. Movt Alimusriekti deattuha dákkár oppalaš kommentáraid vuolgá earret eará das ahte adnojuvvo go kommentára dulkoncealkámuššan dahje best practise -neavan. Geahča maid Høstmælingen, Kjørholt, Sandberg (doaimm.), *Barnekonvensjonen – Barns rettigheter i Norge*, 3. almmuhus, s. 80.

⁷² Oppalaš kommentára nr. 12 (2009) teakstaoassi 74.

⁷³ NÁČ 2017:12 Svikt og svik, s. 106.

Lassin daid vuoigatvuođaide mat dál leat čilgejuv-
von, lea eamiálbmotmánáin maid *spesifihkka*
suodjalus ON mánáidkonvenšuvnna mielde
eamiálbmotstáhtusa bokte. Konvenšuvnna álgo-
sánis čujuhuvvo dasa ahte stáhtat galget “due
account of the importance and cultural values of
each people for the protection and harmonious
development of the child”.⁷⁴ Mánngga mearrádusas
konvenšuvnna gávdnojit maid čujuhusat eamiálb-
motmánáide, ovdamearkka dihte artihkkalis 30
rievtti birra iežas kultuvrii ja gillii.

ON mánáidlávdegoddi vákšu movt Norga doah-
tala konvenšuvnna stáhtaraporttaid bokte, ja
bukta nu gohčoduvvon *concluding observations*.
Movt dakkár ávžžuhusa galgá ipmirdit rievttálaš
oktavuođas, vuolgá das ahte lea go ávžžuhus
njuolga Norgga rievtti ja konkrehta konvenšuvdna-
mearrádusa oktavuođa birra, vai lea go eanet
oppalaš ávžžuhusaid birra sáhka das ahte movt
Norgga eiseválddit sáhttet buoridit mánáid
riektesaji.⁷⁵ Miessemánus 2018:s eksaminerii
lávdegoddi Norgga. Lávdegoddi ávžžuhii Norgga
stáhtii earret eará čuoovvovaččat:

*Adopt a specific plan of action to combat violence
against women and girls, which focuses on the
elimination of rape and other forms of sexual
violence, including in the Sami community, and
include precise segments on preventing and
combating sexual abuse and exploitation occur-
ring or being initiated online, and increase efforts
to prevent and combat grooming, sexual extortion
and child pornography.*⁷⁶

Ávžžuhusa vuollálas eaktu lea ahte Norgga
eiseválddit eai daga doarvái suddjen dihte

gillájeddiid, sámi mánáid. Dan dihte lea ágga
garrasit deattuhit dán oasi ávžžuhusas. Go
lávdegoddi evttoha doaibmaplána gaskaoapmin
ollašuttit geatnegasvuođaid, de berre dan atnit
evttohussan dasa movt stáhta sáhtta ollašuttit
iežas geatnegasvuođa.

Min konteavsttas mearkkaša dat ahte stáhtas lea
geatnegasvuohta atnit erenoamáš vuhtiváldiimiid
iežas politihkas jus gillájeaddji lea máná. Stáhta
ferte maid váldit vuhtii máná eamiálbmot-
duogáža. Ja dat ahte man guhkás dát geatnegas-
vuođat gustojit, vuolgá dan konkrehta áššis.

2.6 Čeahkkáigeassu riektedilálašvuođas

Sihke EOK, ON nissonkonvenšuvdna, Istanbul-
konvenšuvdna ja ON mánáidkonvenšuvdna
geatnegahttet stáhta muđui sihkkarastit ahte
sihke riektiehtaguššapparáhtain ja bálvalus-
apparáhtain sáhtta eastadit, hehttet ja dutkat
veahkaválddálašvuođa ja illasteami. Geatne-
gasvuođat gustojit buot olbmuide geat leat
Norgga jurisdikšuvnna vuolde, sihke sápmel-
laččaide ja ii-sápmelaččaide.

Dan njealji konvenšuvnna leat iešguđetlágan
geavahansuorggi. Guovttes dain gustojit ere-
noamážit nissonolbmuide ja nieiddažiidda (ON
nissonkonvenšuvdna ja Istanbul-konvenšuvdna),
ja EOK addá suodjalusa sihke nissonolbmuide ja
dievdoolbmuide, dan olis maid mánáide. ON
mánáidkonvenšuvdna gusto mánáide. Oppalaččat
leat nissonolbmui, dievdoolbmui ja mánáin
seamma olmmošvuoigatvuođalaš suodjalus nu
go dás lea čilgejuvvon. Seammás lea dehálaš
deattuhit ahte erenoamážit veahkaválddálaš-
vuohta lagas oktavuođain lea sohka vuđot

⁷⁴ Geahča maid oppalaš kommentára nr. 11 (2009) teakstaoasi 1.

⁷⁵ *Høyesteretts anvendelse av traktatorganers tolknings praksis*, Geir Ulfstein, Lov og Rett 07/2016. Gávdnojit maid
ovdamearkkat dasa ahte Alimusriekti lea geahččan dakkár ávžžuhusaid dulkoma oktavuođas movt galgá ipmirdit muhtin
mearrádusa mánáidkonvenšuvnna mielde. Rt. 2009 s. 1261 čuokkis 63 ja čuoovvovaš.

⁷⁶ CRC/C/NOR/CO/5-6 teakstaoassi 18 a.

veahkaválddálašvuodáváttisvuoha. Nisson-olbmot gillájit mihá eambo dakkár veahkaválddálašvuoda go maid dievdoolbmot dahket. Buot konvenšuvnnat leat iešguđetge dásis vuhtii-váldán dan, go geatnegasvuodát gustojit dávjá nissonolbmuide ja sin suodjalussii.

Eambo konkrehtalaččat de gustogoahhá stáhta positiiva geatnegasvuoha jus stáhta *ferite diehtán* dahje *livččii berren diehtit* ahte dakkár daguide gávdnui *duohta riska*. Jus dát máhttogáibádus lea ollašuvvon, de lea jearaldat ahte leat go eiseválddit bidjan johtui *buot govttolaš doaimbajiid* mat sáhtte eastadit riskka; nu gohčoduvvon doaimbajijgáibádusa. Stáhtas lea muhtin muddui vejolašvuoha ieš árvoštallat *guđemuš* gaskaomiid bidjá johtui, muhto doaimbajijut fertejit leat heivolaččat ja gorálaččat ja addit geavtlaš ja beaktiis suodjalusa. Geatnegasvuodaid guovddáš lea ahte stáhtas *ferite* leat ollislaš vuogádat sajis, mainna *sáhtta* eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illasteami ovttaskasindiviidda vuostá. Dasa lassin oaidnit mii ahte gávdnojit čielga *eastadangeatnegasvuodát*, mat bohtet ovdán erenoamážit Istanbul-konvenšuvnnas. Ovdamearkka dihte *ferite* stáhta lahkoniit dáid áššiid máhttovuđolaččat, stáhta *ferite* sihkkarastit guoddo- ja diehtujuohkinkampánjjaid veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra, mánáin galgá leat máhttu rupmaša, seksualitehta ja rájiid bidjama birra, ja bálvalusaddiin *ferite* leat máhttu vai sii sáhttet eastadit ja fuomášit veahkaválddálašvuoda ja illasteami. Eamiálbmotrievttálaš oktavuodáin lea stáhta eiseválddiin geatnegasvuoha maiddá konsulteret sápmelaččaid ovddasteaddji orgánaid ovdalگو biddjojii johtui doaimbajijut nu go namuhuvvon dás ovdalaš.

Kapihttaliin 2.2–2.5 leat mii geahčadan dáid geatnegasvuodaid sámi konteavsttas.

Oppalaččat mii oaidnit ahte stáhtain lea olmmošvuogiatvuodalaš geatnegasvuoha sihkkarastit ahte bálvalusaddiin, sihke skuvllas, mánáid-suodjalusas, dearvvašvuodabálvalusas ja politiijas, lea gelbbolašvuoha sámegeielas, kultuvrras ja árbevieruid birra dalle go dárbbášuvvo eastadan, hehtten dahje dutkan dihte veahkaválddálašvuoda ja illasteami sámi gillájeddjiiid vuostá. Ovdamearkkat dakkár bálvalusaddiin leat oahpaheaddjit, mánáid-suodjaluspedagogat, dearvvašvuodadivššárat, psykologat ja politiijabálvvát.

Jus lea dárbbášlaš, de *ferite* maid miellaguoddo- ja diehtujuohkinbargu heivehuvvot sámi gillájeaddjái. Dat sáhtta mearkkašit ahte dieđut veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra, ovdamearkka dihte rájiid bidjama birra dahje gos sáhtta oazžut veahki, berrejit addojuvvot sáme-gillii ja dustet gielalaš ja kultuvrralaš hástalusaid.

Dalle go lea dárbbášlaš, sáhttet maid geatnegasvuodát sisttisdoallat ahte mánát ožžot oahpahusa skuvllas, ja eará eambo eahpeformála báikkiin, rupmaša, rájiid ja seksualitehta birra, ja ahte mánát galget beassat oahppat dán máhtu sin iežaset gillii, dás sáme-gillii.

Dasa lassin oaidnit ahte lea eksplisihhta gáibádus ahte stáhta galgá lahkoniit áššiid máhttovuđolaččat. Olmmošvuogiatvuodalaš geatnegasvuodát geatnegahttet stáhta sihkkarastit diehtočoaggima ja dutkama mii sihkkarastá ahte bálvalusat ja doaimbajijut leat heivolaččat dasa masa leat jurddašuvvon. Dat mearkkaša ahte stáhtas *ferite* leat ođđa máhttu *sámi* gillájeddjiiid birra ja dan birra movt stáhta sáhtta eastadit veahkaválddálašvuoda ja illasteami, ja suodjalit sámi gillájeddjiiid.

«Lea dárbu ollislaš doaibmapláni veahka-
válddálašvuoda vuostá lagas oktavuodain.
Dat ferte sisttisoallat doaibmabijuid mat
sihkkarastet sámi gillájeddjiide ollesárvosaš
ja koordinerejuvvon fálaldaga mas olles
veahkkeráidu máhttá sámi kultuvrra ja
historjjá birra. Dasa lassin ferte gielalaš
heiveheapmi sihkkarastojuvvot buot
lađđasiin eastadeami rájes, gillájeddjiid
veahkeheami ja riektečuovvoleami rádjái.»

Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji
Hanne Bjurstrøm

3. Dálá hástalusat – čilgehus dilálašvuodas

3.1 Veahkaválddálašvuoda gillájeaddji dilálašvuoha

3.1.1 Álggahus

Okta guorahallan 2015 rájes lea dehálaš vuolgga-sadji, mas sápmelaččat raporterejit eanet veahkaválddálašvuoda gillájeaddjiid birra go ii-sápmelaččat. 49 proseanta sámi nissonolbmui ja 35 proseanta ii-sámi nissonolbmui raporterejit ahte sii leat vásihan veahkaválddálašvuoda.⁷⁷ 22 proseanta sámi nissonolbmui raporterejit seksuála veahkaválddálašvuoda birra, ja 16 proseanta ii-sámi nissonolbmui raporterejit dan seamma. Muhto maddái sámi dievdoolbmot raporterejit ahte vásihit eambo veahkaválddálašvuoda (40 proseanta) go ii-sámi dievdoolbmot (23 proseanta). Dutkan ii mital veahkaválddálašvuoda birra eai ge kultuvrralaš duogáža birra.⁷⁸ Guorahallan čájeha maid ahte 80 proseanta sis geat jerrojuvvojedje dovde veahkaváldi ovda-laččas. Logut mitalit ahte sámi

čearddalašvuoha lea riskafáktor vásihit veahkaválddálašvuoda.⁷⁹

Eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuoda ja illasteami lea hástaleaddji bargu. Ovdamearkka dihte čájeha dutkan ahte gillájeaddjit ille gárrot mitalit maid sii leat vásihan, ja dat lea mearrideaddji dasa ahte bálvalusaddit guldalit ja ipmirdit gillájeaddjiid ja ahte čájehit luohttámuša sidjiide.⁸⁰ Dutkan čájeha maid ahte leat oalle olu bálvalusbargit geain lea oassin barggus juste dat ahte hupmat veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra, guđet ille arvet jearrat.⁸¹ Dát leat oppalaš hástalusat, mat gustojit buot gillájeaddjiid diliin. Okta dehálaš eaktu čuovvovaččat lea dan dihte leat dihtomielalaš das ahte mii lea dábálaš hástalus dalle go veahkkefálaldat ja gillájeaddji deaivvadit, ja mii lea *erenomáš* juste *sámi* gillájeaddji deaivvadeamis veahkkefálaldagain.⁸² Min ovdanbuktit

⁷⁷ Dása gullá sihke psykalaš, fysalaš ja seksuálalaš veahkaválddálašvuoha.

⁷⁸ Dat dahká ahte lea unnán máhtu dan birra ahte gii dat lea guhte lea veahkaválddálaš sámi nissonolbmuid/mánáid/dievdoolbmuid vuostá. Okta čuolbma lea ahte guoská go dušše siskkáldas oktavuodaide, vai lea go maid čuolbma mii guoská álbmotjoavkkuid, minoritehtaid/majoritehtaid, árbevieruid/modernitehta oktavuhtii ja nu ain.

⁷⁹ Astrid M. A. Eriksen, *Breaking the silence – Inter personal violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in Mid- and Northern Norway*, s. 47 ja 49, UiT, geassemánu 2017.

⁸⁰ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politijaid vásáhusat veahkaválddálašvuodain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 78 ja čuovvovaš. *Overgrepen i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politijaguovlu, 2017 s. 6.

⁸¹ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politijaid vásáhusat veahkaválddálašvuodain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 78 ja čuovvovaš.

⁸² *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politijaid vásáhusat veahkaválddálašvuodain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 97.

geahččala giedahallat dan maid sáhtttá gohčodit erenoamážin sámi konteavsttas.⁸³

Eará eaktu lea ahte fáddá veahkaválddálašvuohta ja illasteapmi sámi konteavsttas lea suorgi mii lea beare unnán suokkardallojuvvon. NKVTS deattuha ahte gávndno olu dutkan das ahte olu sámi gillájeddjiin lea dárbu kultuvrralaččat ja giela-laččat heivehuvvon doaibmajuiide, muhto gávndnojit ráddjejuvvon empiralaš dutkammat dan birra ahte movt dákkár dárbbut vuhtiiváldojuvvojit ja váldojuvvojit mielde dalle go bálvalusat hábmejuvvojit gillájeddjiide dálá sámi servodagain.⁸⁴ Nu go mii čuovvovaččat beassat oaidnit, de lea ain dárbu eanet dutkanvuđot máhttui fáttá birra.⁸⁵

Goalmát eaktu lea ahte gáldut, oppalaččat, namuhit sihke gillájeaddji nissonolbmuid ja dievdoolbmuid, buot lágan veahkaválddálašvuođaid, sihke psyhkalaš, fysalaš ja seksuálalaš veahkaválddálašvuođaid, lagas oktavuodain ja buot eará dilálašvuođain, ja sihke rávisolbmuid ja mánáid dilálašvuođa geat leat gillájeaddjit.

3.1.2 NKVTS' raporta njukčamánu 2017 rájes – veahkaválddálašvuohta lagas oktavuodain

Njukčamánu 2017 almmuhuvvui NKVTS raporta *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*. Raportta leat Justiisa- ja

gearggusvuođadepartemeanta ja Sámediggi dingon, ja lea dan birra movt bálvalusaddit deaivvadit sápmelaččaiguin geat leat vásihan veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain.⁸⁶

Raportta čuolmmat leat earret eará makkár vásáhusat bálvalusaddiin leat iežaset barggus veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain, ja makkár spesifihkka hástalusaid bálvalusaddit vásihit. Raporta čujuha njealji váldohástalusii mat áinnas sáhttet čuožžilit bálvalusaddi ja sámi gillájeaddji deaivvadeamis, ja mat sáhttet váddudit bálvalusaddiid barggu hehttet, eastadit ja dutkat veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain.⁸⁷

Vuosttaš hástalus lea dat dárbu ahte bálvalusaddis, go deaivvada sámi gillájeddjiin, lea doarvái gelbbolašvuohta sámi giela ja kultuvrra birra. Raporta deattuha maid dan ahte sáhttit gulahallat bálvalusaddiin iežas eatnigillii, dás sámegillii, addá luohhtevašvuođa sutnje gii leat vásihan veahkaválddálašvuođa. Luohhtevašvuohta áсахuvvo oktasaš giela bokte, ja luohhtevašvuohta lea mearrideaddji dasa ahte sáhttit fuomášit veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain. Deattuhuvvo maid ahte orru leamen tabuášši hupmat rupmaša, rájiid ja seksualitehta birra muhtin sámi birrasiin. Das čuovvu váikkuhus ahte váilu giella veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra.

⁸³ Okta aspekta dán doabaapparáhtas, ja mas lea dehálaš leat dihtomielalaš, lea ahte lea maid váttis defineret mii lea *dábalaš* hástalus, go buot olbmuid leat iešguđetlágan gulahallanvuogit, eallinoainnut, bajásšaddamat ja nu ain, ja dan dihte iešguđetlágan dárbbut. Dan dihte deattuhuvvo ahte ii leat nu ahte buot sámi gillájeaddjit vásihit daid hástalusaid mat dán kapihttalas namuhuvvojit. Dákko leat individuála erohusat.

⁸⁴ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 63.

⁸⁵ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 104. Dán dadje maid min čoačkkima oasseváldit Guovdageainnus golggotmánu 30. b. 2017.

⁸⁶ Raporta lea vuodđuduvvon fokusjoavkkuide dutkanmetodan ja lea kvalitatiiva dutkan. Oasseváldit bohtet iešguđetlágan osiin dearvvašvuođabálvalusas, sosiálabálvalusas, politiijas ja riektelegádušas, ja oasseváldit leat sihke sápmelaččat ja ii-sápmelaččat. Dasa lassin dievasmahttet ja dorjot olu eará relevánta dutkanmateriálat fokusjoavkkuid gávndosiid.

⁸⁷ Hástalusat čilgejuvvojit dárkkil raportta 5. kapihttalas, ja čuovvovaččat buktojuvvo oanehis čoačkkáigeassu mii ii govčča buot.

Gillájeaddji váilevaš giella sáhtta dahkat váddáseabbon bálvalusfállái fuomášit ja hehttet veahkaválddálašvuoda ja illasteami.

Raporta čujuha maid dasa ahte ii leat dušše njálmmálaš giella mii lea dehálaš go deaivvada sámi gillájeaddjiin. Bálvalusaddis berrejit maid leat návccat atnit eanet kulturspesifihkka gulahallanvugiid. Raporta čujuha dasa ahte gulahallet eahpenjuolggavuigiin, dávjá metaforaiguin, jávohisvuodain ja gorutgielain, leat dábálaš sámi gulahallanvuogit. Jávohisvuodta tabuáššiid birra, nu go veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra, sáhtta nannejuvvot dákkár gulahallanvugiiguin. Bálvalusaddi berre ipmirdit dán mekanismma, vai sáhtta gulahallat heivvolaččat sámi gillájeaddjiin.

Eará hástalus lea movt váilevaš luohttámuš almolašvuhtii eamiálbmogiid gaskkas sáhtta váikkuhit gillájeaddji ja bálvalusaddi deaivvadeami. Raporta čujuha dasa ahte dáruiduhttináigi ja logiid mielde jagiid duolbman- ja vealahanpolitihkka Norgga eamiálbmogiid vuostá sáhtta leat báidnán eamiálbmogiid ja almmolaš bálvalusaddiid oktavuoda. Dakkár gii boahat olggobealde sámi servodaga, ferte dan dihte leat erenoamáš dihtomielalaš iežas fápmoposišuvnna hárrái go deaivvada sápmelaččaiguin. Bálvalusaddi sáhtta čadnojuvvot duolbmi Norgga stáhtii, mii fas dahká váddáseabbon hukset áibbas dárbašlaš luohttámušoktavuoda vai sáhtta veahkehit. Lea dehálaš ahte bálvalusaddi diehtá dán historjjálaš dimenšuvnna birra go deaivvada sámi gillájeaddjiin, vai dát dimenšuvdna ii šatta hehttehussan dan veahkkái mii galgá fállujuvvot.

Seammás deattuhuvvo ahte bálvalusaddit geat ieža eai leat sápmelaččat, ja geain ii leat báikkálaš gullevašvuodta, sáhttet muhtomin leat beare várrugasat go ballet soardimis soapmása, go eai jeara veahkaválddálašvuoda birra olbmuin geain lea sámi duogáš. Raporta cuige maid dasa ahte

oppalaš dutkan fáttás veahkaválddálašvuoda ja illasteami birra čájeha ahte gillájeaddjiide lea mearrideaddji ahte sin guldalit ja ahte sidjiide čájevuvvo ipmárdus ja luohttámuš. Raporta čájeha maid ahte jus sápmelaččaiddat gulahallanvugiid erenoamášvuodta beare olu deattuhuvvo, ja jus lea ballu loavkašuhhtit, de dat paradoksálalaččat sáhtta dagahit dan ahte sápmelaččat vásihit ahte sii ožžot unnit ipmárdusa politiijain ja veahkkeapparáhtas. Dat fas sáhtta headjudit vuodu oazžut luohttámuša daid seamma bálvalusaddiide.

Goalmát hástalus lea mii raporttas gohčoduvvo “jávohisvuodta veahkaválddálašvuoda birra čoahkke servodagain”. Raporta čájeha ahte bálvalusaddit vásihit ahte čavges oktavuodat ja sorjaveašvuodta sámi bearrašiid ja sogaid siskkobealde váikkuha maid dasa ahte veahkaválddálašvuodta lagas oktavuodain ii boade albmossii. Bálvalusaddi váilevaš máhttu dán sámi servodaga beali birra sáhtta dasto dagahit ahte veahkaválddálašvuodta ii fuomášuvvo. Sullii seammalágan hehttehus lea dat vierru ahte doalahit problemáhtalaš áššiid bearraša siskkobealde ja orrut jávohaga priváhta áššiid birra. Lassin dasa ahte dat dagaha ahte sámi gillájeaddji eai huma olggul iežaset vásáhusaid birra, sáhtta maid dat vierru dagahit ahte bálvalusaddi ii de seagut iežas gillájeaddji bearrašiid. Bálvalusaddi lea de vásihan ahte sámi bearrašiin ja báikkálaš birrasiin lávejit “ieža njulget áššiid”.

Okta erenoamáš čuolbma dán konteavsttas lea læstadianismma rolla. Muhtin sámi guovlluin lea læstadianismma hui nanus. Raporta čájeha ahte gávdnojit mearkkašahtti olu oktavuodat læstadianismmas ja sámi árbevieruin, ovdamearkka dihte soga stuora mearkkašupmi, siskkáldas searvevuodta ja oskkáldasvuodta, ja vierru siskkáldasat njulget áššiid. Raporta čájeha ahte muhtin læstadianismma vierut ja eallinnjuolggadusat sáhttet nannet eará beliid mat cagget ohcamis veahki.

Njealját hástalus masa čujuhuvvo, lea sámi ideála leat gievrras ja nanu indiviida, guhte ii čájjet hearki-vuođa, muhto guhte lea starggas ja gierdá buot. Raporta čájeha ahte lea tendeansa unnidit ja duššindahkat áššiid, mii maid lea dehálaš sivva dasa ahte veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra ii dieđihuvvo. Dat guoská sihke sápmelaš nissonolbmuid ja dievdoolbmuid geat gillájit, ja lea hástalus bálvalusaddái man šaddá gieđahallat go deaivvada gillájeddjiiguin.

Dát njealje váldohástalusa bidjet gáibádusaid bálvalusaddiid gelbbolašvuhtii sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid birra. Raporta deattuha ahte dát máhttu ja vásáhus ii leat jámma juhkkovuvvon veahkkeapparáhtas. Dat čujuha dasa ahte lea stuora buoridanpotensiála das ahte juohkit máhtu ja vásáhusaid buot guovdilis osiide bálvalusas. Raportta mielde dárbbasit suohkanat ja suohkaniid gaskkas dál gealboloktema, nu ahte bálvalusaddiid giella- ja kulturgelbbolašvuohta sáhtta loktejuvvot ja luottevašvuohta veahkkeapparáhta ja sámi gillájeaddji gaskkas nannejuvvo.⁸⁸ Dasa lassin buktá raporta ovdán dan ahte bálvalusaddi fertte duostat veahkehit eambbo, ii ge galgga diktit dan balu ahte loavkašuhhtit sámi gillájeddjiid dahje sápmelaččat, leat hehttehussan.

NKVTS čujuha maid moanat dutkandárbbuide; (i) dutkan mii addá čiekŋalit máhtu veahkaválddálašvuođa ja illasteami viidodaga birra mii guoská mánáide, nuoraide ja rávisolbmuid geain lea sámi duogáš, (ii) dutkan mii čalmmustahtta veahkaválddalaš daguid doaimmaheami riskafaktoriid, mas sámi servodagat leat deattuhuvvon, (iii) dutkan deaivvademiid birra gaskal

veahkkeapparáhta ja politiijaid ja geavaheddjiid geain lea sámi duogáš, (vi) dutkan veahkaválddálašvuođa ja illasteami fenomena birra sámi servodagain ja (v) dutkan mii guorahallá movt iešguđetlágan kultuvrralaš ja sosiála oktavuodain sáhtta leat ávki ovddidit hálddašeami, ja movt das sáhtta leat suodjalan- ja nannenárvu olbmuid geat gillájit veahkaválddálašvuođa sámi servodagain.⁸⁹

3.1.3 Nordlándda politiijaguovllu raporta

skábmamánu 2017 rájes – Divttasvuona-áššit

Geassemánus 2016:s muitaledje 11 olbmo VG:s roavva seksuála illastemiid birra maid ledje vásihan Divttasvuona suohkanis. Dan rájes lea Nordlándda politiijaguovlu dutkan moanat illastanáššiid. Politiijat čilgejit dán dutkanbarggu ovtta raporttas skábmamánu 2017 rájes.⁹⁰

Oktiibuot leat almmustahttojuvvon 151 seksuála illastanášši ja 10 ášši bearašveahkaválddálašvuođa birra, áitagiid birra ja dieđihangeaskku rihkkuma birra Divttasvuona suohkanis, mas leat oktiibuot 82 gillájeaddji ja 92 várohuvvon veahkaváldi. Divttasvuona suohkanis orrot dál vuollelaš 2000 olbmo. Vearredagut leat dahkkovuvvon 1953 rájes gitta borgemánu 2017 rádjái. Eanetlohku gillájeddjiin ledje vuollel 16 jagi rihkusáigge. Lagabui 70 proseantta gillájeddjiin ja várohuvvon veahkaváldiin gullet Divttasvuona julevsámi birrasii. Oallugiin leat maid čanastagat læstadiánalaš birrasii.

Politiijat čilgejit muhtin daid hástalusaid maid birra čuožžu NKVTS-raporttas.⁹¹

⁸⁸ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, kapihtal 6.

⁸⁹ *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, kapihtal 6.

⁹⁰ *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017. Čuovvovaš lea dán raportta vuodul.

⁹¹ *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017 kapihtal 1.3.

Earret eará sámi servodaga váilevaš luohttámuš almmolašvuhtii dagahii áššiid dutkama váddá-seabbon. Váilevaš luohttámuša čilgejit politiiijat boahit dáruiduhttinpolitihkas ja váikkuhusain mat dan leat čuvvon. Politiiijat fertejedje “bargat eará ládje” go maid dábálaččat livčče dahkan, oažžun dihte luohhtevašvuoda, sihke diehtoviežžama, eastadeaddji politiijabarggu ja rihkusáššiid dutkama oktavuodas.

Sii čilgejit movt sámi giella- ja kulturgelbbo-lašvuoha, erenoamážit julevsámi kultuvrra birra, lea dárbbášlaš oažžut luohhtevašvuoda ja ipmárdusa go deaivvadit olbmuiquin sámi duogážiin geat gullet áššiide. Politiiijat ipmirdedje ahte sis lei unnán máhttu suorggis, ja vižže rávvagiid ja bagadusa iešguđetlágan sámi gealbobirrašiin vai sáhtte bargat tabu- ja sensitiiva áššiiguin seksuála illasteami, inseastta, oskku, olmmošoainnu, noaidevuoda birra ja nu ain.

Politiiijat čilgejit maiddái maid læstadianisma mearkkaša muhtun daid olbmuid Divttasvuona-áššiin. Muhtun aktevrraid čanastagat læstadianismii dahke váttisin háhkat dieđuid dan birra mii lei dáhpáhuvvan. Politiiijat čujuhit práksisii gos searvegoddi addá ándagassii vearedahkkái su illastemiid ovddas. Dat mearkkaša ahte ášši, dainna ándagassii addojumiin, lea mearriduvvon ja dan dihte ii leat vejolaš politiijaide oažžut dieđuid dan birra.

Politiiijat čilgejit movt oallugat gillájeddiin ille diedihedje dahje muitaledje iežaset muitalusa sidjiide. Leat mánggat mekanismmat mat dagahit jávohisvuoda illasteami birra, muhto politiiijat oaivvildit ahte julevsámi birrašiid nanu bearaščanastagain lea mearkkašupmi dán jávohisvuhtii

illasteami birra. Oskkáldasvuoha bearrašii, stuorabearrašii, sohkkii ja oskkáldasvuoha iežas čeardda jovkui lea nanus, ja gillájeaddjit ille arve seaguhit dáčča servodaga ja veahkkeapparáhta dasa. Seammás oidne maid politiiijat stuora ten-deanssa dasa ahte dát jávohisvuoha lea nohkame dál.

Politiiijat eai áiggo konkluderet ahte seamma hástalusat leat maid sivvan dasa manne illasteami eai fuomášuvvon *árbu*, nappo ovdal go VG:s čállojuvvui daid birra, mii álggahii dutkama. Sii oaivvildit dan ferte dárkileappot guorahallat daid áššiid viidásit barggus.⁹² Politiiijat celket maid čuovvovaččat iežaset raporttas:

Vaikko mánga dilálašvuoda leat áigá dáhpáhuvvan, de lea liikká váttis ipmirdit ahte ii oktage leat oaidnán maidege dahje dahkan maidege. Muhtin bearrašiin lea leamaš sáhka olu jugešvuoda, veahkaválddalašvuoda, roavva seksuála illastemiid ja eará duodalaš fuolahusváilliid birra. Leat maid fuomášuvvon moanat áššit gos váhnemat eai leat suodjalan iežaset mánáid earáid roavva seksuála illastemiid vuostá. Olu áššiin lea fuolahusváili leamaš čilggas ja oinnolaš olggul.

Daid historjjáid vuođu mat mitaluvvojit lea váttis ipmirdit ahte servodat ii leat eanet geahččalan váikkuhit. Dás ferte almmolašvuoha nu go dearvvašvuođalágádus, skuvllat, mánáidgárddit, mánáidsuodjalus ja politiiijat váldit ovddasvástádusa go ii oktage leat váikkuhan árbu. Ránnját ja bearrašat livčče maid berren oaidnit ja ipmirdit ahte daín mánáin ii lean buorre dilli.⁹³

⁹² *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017 kapihtal 6.

⁹³ *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politi ets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017 s. 10. Nordlándda fylkkamánni bearráigeahčai muđui Divttasvuona suohkana 2017:s, ja de čájehuvvui ahte suohkanis váilo buorit vuogádagat čuovvilit diedihangeaskku muhtin dain suohkanlaš bálvalusain, geahča Nordlándda fylkkamánni, *Tilsynsrapport: Meldeplikten til barnevernet og barnevernets arbeid med meldinger* geassemánu 19. b. 2017.

3.1.4 NIM cealkámuščoahkkin Guovdageainnus golgotmánus 2017 – Veahkaválddalašvuhta lagas oktavuodain

Golgotmánus 30. b. 2017 organiserii NIM, ovttas Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin (DVÁ) ja Sámediggeráđiin, cealkámuščoahkkima Guovdageainnus veahkaválddalašvuoda birra lagas oktavuodain sámi servodagain. Čoahkkima duogáš lei namuhuvvon NKVTS-raporta ja boahhtevaš ON nissonlávdegotti eksaminereren ráđđehusas skábmamánu 7. b. 2017.⁹⁴

NIM, DVÁ ja Sámediggeráđđi háliidedje gullat maid sámi organisašuvnnat, ovttaskasolbmot ja almmolaš instánsat ieža oaivvildedje das movt sápmelaččat guđet vásihit veahkaválddalašvuoda lagas oktavuodain, sáhttet oažžut heivehuvvon veahki politiijain ja muđui veahkkeapparáhtas. Mii háliideimmet gullat movt eiseválddit sáhttet veahkkin eastadit veahkaválddalašvuoda lagas oktavuodain.⁹⁵ Ulbmil lea oažžut njuolggodieđuid sámi servodagas, maid mii fas sáhttimet atnit iežamet ávžžuhusain ráđđehussii ja ON nissonlávdegodái.

Maidái dán čoahkkimis čilgejuvvojit olu dat seamma hástalusat go NKVTS:a raporttas, muhto čoahkkinoasseváldit namuhedje maid eará hástalusaid. Váilevaš kultursensitiiva gelbbolašvuhta veahkkefálaldagas, váilevaš gielalaš heiveheapmi go deaivvada bálvalusaddiiguin, váilevaš koordinerejuvvon ja ollislaš veahkkefálaldat, dárbu diehto- ja guoddobargguide, dárbu geográfalaš gaskkaid heiveheapmái, váilevaš heivehuvvon váiddaortnegat ja váilevaš luohtámuš almmolašvuhtii ledje oassin das mat namuhuvvojedje

leat duohta hástalusat maid eamiálbmot gillájeaddjit deaividit go galget gulahallat bálvalusaddiiguin.

Mánnga doaibmabidjoevttohusa namuhuvvojedje buoridan dihte dilálašvuoda.⁹⁶

Oallugat deattuhedje dárbbu eanet dutkamii. Dat guoská sihke gávnnus- ja sivvadutkamiidda ja dutkamiidda das movt politiijat ja veahkkeapparáhta nákkejit veahkehit sámi gillájeddiid. Vuollálas eaktun de loktejuvvui maid dat ahte dutkan ferte dahkkojuvvot ovttas ja ovttasdoaimmas eamiálbmogiiguin olles dutkanproseassa čađa, dutkangažaldagaid hábmema rájes, dulkoma ja intervensuvnnaid rádjái.

Báikkálaš proseassaid mearkkašupmi maid loktejuvvui eará vugiiguin: Konkrehta doaibmabijut fertejit vuodustuvvot sámi birrasiidda vai leat dievaslaččat beaktilat. Namuhuvvui maid ahte lea sávaldat oažžut sámi dásseárvo- ja vealahankantuvrra, gievrat fierpmádaga NGO:id searvvis vai daid sáhttá fátmastit eambo dán barggus, ja ahte sosiála ortnegat mat jo leat kultuvrras fertejit váldojuvvot atnui riidduid čoavdimis.

Eanetlohku maid deattuhii dárbbu guoddo- ja diehtujuohkinbargui: Mánát fertejit oahppat eambo dan birra mii lea lobálaš ja mii ii leat lobálaš iežaset rupmašiid ja seksualitehta hárrái. Dievdoolbmot fertejit maid váldojuvvot fárrui; dás čujuhuvvui kampánjii “Kjernekar”. Veahkkeapparáhta ferte boahhtit eanet oidnosii vai gillájeaddjit dihtet geainna sáhttet váldit

⁹⁴ Lávdegoddi vákšu movt stáhtat ollašuttet iežaset geatnegasvuodaid ON nissonkonvenšuvnna mielde. Norggas lea konvenšuvnna mielde olmmošvuogiatvuodálágas. Geahča eambo kapihttalas 2.

⁹⁵ Golbma siviila organisašuvnna, Finnmárku politiijaguovlu, UiT – Norgga ártkalaš universitehta dutkit ja olu fágaolbmot Sámi našuvnnalaš gealbobálvalusas – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšun (SÁNAG) ledje ovddastuvvon čoahkkimis, lassan dan golmma lágideaddji ovddasteddiide. NKVTS:a raporttas čujuhuvvo muđui olu oasseváldiid iežaset dutkamiidda dahje máhttoveahkkái.

⁹⁶ Dán čilgehusas eai leat jur visot doaibmabijut mielde mat namuhuvvojedje čoahkkimis.

oktavuođa. Dat maid deattuhuvvui ahte guoddo- ja diehtojuhkinbargu ferte dahkkojuvvon sámegillii.

Oallugat deattuhedje sámii gielaid, kultuvrra ja árbevieruid gealboloktema almmolaš bálvalusain, ja okta áibbas konkrehta doaimbidju mii namuhuvvui lei ahte dearvvašvuoda- ja sosiálafágaid profešuvdnaohpuid rámmaplánat fertejit nannejuvvot sámii gielaid, kultuvrra ja árbevieruid gelbbolašvuodagáibádusaid ektui.

3.1.5 Mánáidáittardeaddji raporta 2018 rájes – seksuála loavkašuhhtimat

Mánáidáittardeaddji almmuhii 2018:s iežas raportta *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*. Raporta lea vuodđuduvvon kvalitatiiva ságastallamiidda 200 mánáin ja nuorain geat bohtet njealji iešguđetge báikkis, okta dain lea Guovdageaidnu. Raporta álggahuvvui go lei sávaldat ipmirdit loguid mat bohte ovdán ovttá NOVA-raporttas. Dat čájehii ahte áigodagas 2007–2015 lei mearkkašahhti lassáneapmi nuorain geat ledje vásihan seksuála loavkašuhhtimiid iežasetahkásaš olbmáin, irggiin/morsiin dahje oahppásiin, muhto raporta ii čilgen manne.

Mánáidáittardeaddji ságastallamat čájehit ahte nuorat loavkašuhhtet guhtet guimmiideaset rájiid, ja vásihit loavkašuhhtimiid rávisolbmui geain lea fápmu. Dasa lassin dihtet nuorat beare unnán dan birra ahte mii lea lobiheapme, ja makkár váikkuhusat dakkár dáhpusain sáhttet leat.⁹⁷

Earret eará jerre nuorain dán gažaldaga: “Maid dii jurddašehpet seksuála loavkašuhhtimin?” Oallugat Guovdageainnu nuorain problematiserejit ahte muhtin dain dárogiel sániin maid nuorat atnet seksuála loavkašuhhtimin, eai gávdno sámegillii, ja ahte sámegielas leat eará sánit mat eai gávdno dárogielas.⁹⁸ Viidásit čilge mánáidáittardeaddji fáttás “Lea go ortnegis mitalit?” movt sámii nuorat vásihit dan ahte mitalit seksuála loavkašuhhtimiid birra:

Sii gesse ovdán kultuvrra dehálaš hástalussan mii lea čadnon dasa ahte mitalit. Gudni lea dehálaš, ja bearaš maid. Sii čilgejit dakkár kultuvrra gos geahččalit čoavdit váttisvuodaid lagamusaiguin fárrolaga ovdal go jerret veahki earáin – jus oba dustetge jearrat veahki earáin. Váttisvuohka lea buot stuorámus jus lea okta iežas fulkkiin gii loavkašuhhtá. Dalle lea viessoráfi deháleamos.⁹⁹

Mánáidáittardeaddji čilge maid ahte eai gávdno oahpporesurssat sámegillii buriid ja heajos oktavuođaid birra, iežas ja earáid rupmašiid rájiid birra, veahkaválddalašvuoda ja illasteami birra ja rievtti birra suodjalussii.¹⁰⁰ Mánáidáittardeaddjis lea moanat ávžžuhusat eiseválddiide movt eastadit seksuála loavkašuhhtimiid nuoraid vuostá; earret eará bivdá Sámedikki “sihkarastit ahte buorit oahppaneavvut rájiid birra ja seksuála loavkašuhhtimiid birra ráhkaduvvojit maiddái sámegillii. Sámi nuorat fertejit váldojuvvot fárrui dán bargui.”¹⁰¹

⁹⁷ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 5. Seksuála loavkašuhhtin -doahpagaiguin čujuha Mánáidáittardeaddji oahpahuslága kapihttalii 9A ja cealká ahte doaba sáhtta sisttisoallat buot seksuála mearkkašumiid rájes gitta seksuála veahkaválddalašvuoda rádjái nu go veagalváldima. Ja dat seksuála loavkašuhhtimat sáhttet leat digítálat, verbálat, fysalaččat ja eahepuolggá nu go ságaid gilvin ja sealggeduogásteapmi.

⁹⁸ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 11.

⁹⁹ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 28.

¹⁰⁰ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 32.

¹⁰¹ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 33.

3.1.6 Historjjálaš duogáš

Mánja dutkanbirrasa leat geassán ovdán dan garra dáruiduhttinpolitihka maid sápmelaččat gillájedje, ja ahte lea go dan politihka ja veahkaválddálašvuođa ja illasteami gávdnosiid sámi servodagain gaskkas oktavuoha.¹⁰²

1800-logu gaskkamutto rájes gitta dušše moattilot jagi áiggi rádjái lei Norgga eiseválddiin celkojuvvo mihttomearrin assimileret sápmelaččaid ja kveanaid.¹⁰³ Dát dáhpáhuvai erenoamážit skuvlaja giellapolitihka bokte, go sápmelaččat galge oahppat dárogiela eai ge sámástit. Sámi mánáid váste ásahuvvojedje mánja mánáidruovttu ja internáhttaskuvlla. Politihka dagahii ahte oallugat masse sámi giela, kultuvrra, árbevieruid ja identitehta. Nuppi máilmmisoađi maŋjel rievda-gohte eiseválddiid guottut sápmelaččaid hárrái, ja politihka loahpahuvvui loahpas.

NKVTS namuha ahte dán politihka váikkuhusat sáhttet bistit guhká, dakkár hámiin nu go vealahapmi, badjelgeahčči miellaguottut ja ahte sámi giella ja kultuvra ii dohkkehuvo:

Historjjálaš-kollektiiva traumat adnojuvvo doaban čilget movt koloniseren, kultuvrralaš badjelgeahččan ja historjjálaš duolbman váikkuha eamiálbmogiidda (Kirmayer, Gone ja Moses, 2014). Dáruiduhttinpolitihka traumat sáhttet váikkuhit, ovttas dálá vealahemiin, stereotiippaiguin ja stuoraservodaga negatiiva miellaguottuiguin, olu sápmelaččaide. Riikkaidgaskasaččat leat olu dutkit čatnan veahkaválddálašvuođa ja illastemiid dálá eamiálbmogiid gaskkas koloniserenáiggi historjjálaš árbái (Kirmayer, Gone ja Moses, 2014). Rauna Kuokkanen, Suoma-sámi dutki, doaimmas

Canadas, oaidná oktavuoha koloniserema ja dálá eamiálbmotservodaga iešguđetlágan váttisvuođaovdanbuktimiid gaskkas, nu go ovdamearka dihte psyhkalaš huša, identitehtakriisa, ieš-vaši, gárrenávnnaváttisvuođaid ja veahkaválddálašvuođa ja illasteami (Kuokkanen, 2013; gč. Smith, 2005). Davviriikkain lea vuos unnán dutkamuš dákkár lágan historjjálaš traumaid guhkesáiggi váikkuhusaid birra mat sáhttet čuohcat sápmelaččaid psykososiála dearvvašvuhtii (Stoor, 2016, s. 26–27).

Eará ovdamearka stuoraservodaga vearedaguide eamiálbmogiid hárrái lea mánáid hearvivuohta vásihit veahkaválddálašvuođa ja illasteami internáhttaskuvllain. Stáhta ja olbmuid veahkaválddálašvuođa oktavuoha šaddá čielggasin dákkko. Eiseválddit badjelgehččet vearedaguid guhká, ja gillájeaddjit internaliserejedje heahpatvuođa ja sivahalle iežaset. Oallugat oaivvildit ahte dat sáhtta dagahan iešguđetlágan sosiála váttisvuođaid eamiálbmotservodagas, maiddá veahkaválddálašvuođa ja illastemiid mat dál dáhpáhuvvet (Smith, 2005). Internáhttaskuvllat Finnmarkkus ja eará sajiin Sámis leat dehálaš ja surgadis oassin davviriikkaid koloniserenhistorjjás, muhto gávdno ain unnán dutkan veahkaválddálašvuođa, seksuála illastemiid ja eará traumáhtalaš vásáhusaid birra maid sámi oahppit vásihedje dieid ásahusain (muhto geahča Rasmus, 2006).¹⁰⁴

3.1.7 Čoahkkáigeassu

Dálá dilálašvuođa sáhtta čoahkkáigeassit čuovvovaš čuoggáiguin:

¹⁰² Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, kapihtal 2.2.

¹⁰³ Čuovvovaš lea čállojuvvo NKVTS:a raportta kapihtal 2.2 vuodul.

¹⁰⁴ Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkkeapparáhta ja politijaid vásáhusat veahkaválddálašvuođain lagas oktavuodain sámi servodagain, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 33–34.

- Gávnnuslogut guorahallamis 2015:s indikerejit ahte sámi čearddalašvuohta lea riskafáktor vásihit veahkaválddálašvuođa dahje illasteami.
- NKTVS duođašta ahte sámi gillájeddjiin lea dárbu giella- ja kultursensitiiva veahkkefálaldahkii. Iešguđetlágan giella- ja kulturhástalusat sáhttet leat hehttehussan sámi gillájeddjiide go deaivvadit veahkkeapparáhtain, mii sáhtta dagahit váddáseabbon oažžut veahki.
- Gávdnodjit čielga mearkkat dasa ahte veahkeapparáhta bálvalusaddiin lea rievddadeaddji sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta mii lea dárbblaš dusten dihte dáid hástalusaid:
 - NKVTS deattuha iežas raporttas ahte gelbbolašvuohta mii lea heivehuvvon sámi gillájeaddjái ii leat jámma juhkkovuvvon buot dásiide bálvalusain. Namuhuvvo ahte lea stuora buoridanpotensiála das ahte juohkit máhtu ja vásáhusaid buot guovdilis osiide bálvalusapparáhtas.
 - Nordlándda politijaguovla mieđiha iežas raporttas ahte dutkanáiggis 2016:s ii lean politijain dárbblaš giella- ja kulturgelbbolašvuohta mii adnui dutkat Divttasvuonaáššiid.
 - Maiddái NIM čoahkkima oasseváldit Guovdageainnus duođaštit iešguđetládje ahte relevánta bálvalusaddit eai leat lahka ge vuhtiiváldán hástalusaid.
- Dárbbášuvvo eambbo diehtujuohkin- ja guodobargu veahkaválddálašvuođa ja seksuála illastemiid birra sámi servodagaid vást, sámegillii, nu go oallugat čilgejedje čoahkkimis Guovdageainnus golggotmánu 30. b. 2017:s.
- Sámi mánát ja nuorat dárbbášit eanet dieđuid buriid ja heajos oktavuodaid birra, iežas ja earáid rupmašiid rájiid birra, veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra ja rievtti birra suodjalussii, nu go Mánáidáittardeaddji dan čilge.
- Lea stuora dutkandárbu moanat iešguđetlágan aspeavttain dán fáttás, nu go sihke NKVTS ja oallugat NIM čoahkkima oasseváldiin Guovdageainnus čilgejit.
 - Sihke kvantitatiiva ja kvalitatiiva dutkan dárbbášuvvo, mat gehččet sihke gávdnosiid, sivvaoktavuođaid, dáruiduhttinpolitihka mearkkašumi, geat veahkaváldit leat, ja movt doaibmabijut sáhttet heivehuvvot sámi gillájeddjiide.

3.2 Maid eiseválddit dahket?

Nu go namuhuvvon kapihttalas 3.1.1. de lea eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami hástaleaddji bargu. Norgga eiseválddit lea bidjan moanat doaibmabijuid johtui. Veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuosttaldeapmi lea leamaš politihkalaš vuoruhuvvon suorgin mángga jagi.

Justiisálvdegoddi meannudii cuoŋománus 2017 ráđđehusa buoridanplána veahkaválddálašvuođa vuostá lagas oktavuodain ja veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá mánáid hárrái.¹⁰⁵ Buoridanplána gusto áigodagas 2017–2021, ja plána čuovvola earret eará ráđđehusa doaibmaplána *Et liv uten vold* (2014–2017). Eanas doaibmabijut dán plánas gustojit buohkaide, maiddái sámi gillájeddjiide. Ovdamearkkat dakkár oppalaš doaibmabijuide leat dearvvašvuođalággat mat čalmmustahttet dan ovddasvástádusa mii dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusa jođiheamis

¹⁰⁵ Prop. 12 S (2016–2017) ja Innst. 247 S (2016–2017).

lea veahkkin eastadit, fuomášit ja hehttet veahkaválddálašvuođa ja seksuála illasteami.¹⁰⁶ Okta eará ovdamearka lea Støttesenter for kriminalitetsutsatte (Kriminalitehtagillájeddjiid doarjjaguovddáš), dorvoguovddáš buot 12 politiija-guovllus, mat galget veahkehit ja bagadallat gillájeddjiid.¹⁰⁷ Goalmmát ovdamearka lea *Statsadvokatenes kvalitetsundersøkelse 2016 – voldtekt og mishandling av nærstående*, mii addá buori vuođu nannet politiijaid meannudeami dákkár áššiin vel eanet. Dáiguin oppalaš doaibmabijuiguin sáhtá maid dieđusge suddjet sámi gillájeddjiid.¹⁰⁸ Čuovvovaččat áigut čilget doaibmabijuid mat leat *spesifikk* sápmelaččaide.¹⁰⁹

Namuhuvvon plánadahkosis leat muhtin čujuhusat sápmelaččaide eamiálbmogin. Doaibmaplána veahkaválddálašvuođa vuostá lagas oktavuodain *Et liv uten vold (2014–2017)* leat ON eamiálbmotjulggastus ja ILO konvenšuvdna 169 eamiálbmotvuoigatvuođaid birra namuhuvvon. Doaibmaplána mielde čuvvot jahkebeallásaš stáhtusraporttat gos Justiisa- ja gearggusvuođa-departemeanta guorahallá doaibmabijuid mat doaibmaplána vuolde leat biddjojuvvon johtui. 2017 stáhtusraporta ii čujut oktege sápmelaččaide dahje eamiálbmogiidda.¹¹⁰ Namuhuvvon

buoridanplánas veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá namuhuvvojit sápmelaččat ja eamiálbmogat mángii: s. 9 (dárbu kultursensitivitehtii veahkkeapparáhtas), s. 36 (váhnenbagadus), s. 38 (givssideapmi), s. 38 (diehtujuohkinbargu skuvllain ja mánáidgárddiin), s. 44, 51 ja 52 (dutkan), s. 78 (mánáidviessu) ja s. 94 (riskafáktorat).¹¹¹ Go justislávdegoddi meannudii buoridanplána, de namuhuvvojedje sápmelaččat dušše ovttá háve lávdegotti evttohusas Stuoradiggái.¹¹²

Stáhtalaš eiseválddit leat maid ávžžuhan buot suohkaniid ráhkadit iežaset doaibmaplánaid veahkaválddálašvuođa vuostá lagas oktavuodain. Sámi hálddašanguovllu oktanuppelohkái suohkanis¹¹³ leat golmma suohkanis dakkár doaibmaplána, ja visot dat namuhit juste eamiálbmogiid.¹¹⁴

Namuhuvvon plánadahkosa lassin áigut maid namuhit muhtin konkrehta doaibmabijuid mat leat ráhkaduvvon juste sámi geavaheaddji v́aras. Vuosttaš lea SÁNAG (Sámi nášuvnnalaš gealbobálvalus – psyhkalaš dearvvašvuođasuddjen ja gárrendilledikšu) ásaheapmi 2002:s.¹¹⁵ SÁNAG galgá veahkehit oažžut sámi álbmogii dásseárvosaš fálaaldaga psyhkalaš

¹⁰⁶ Bártne dearvvašvuođalága § 1-3 c, spesialistadearvvašvuođabálvaluslága § 2-1 f, dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvaluslága § 3-3a. Geahča Prop. 71 L (2016–2017).

¹⁰⁷ Ovdalaš oaffarfuolahuskantuvra.

¹⁰⁸ Geahča maid Máhttguovddáša KUN raportta 2018 rájes, maid Davviriikkalaš Ministtarráđdi lea ruhtadan, Istanbul-konvenšuvnna implementerema birra davviriikkain mii čilge moanat doaibmabijuid Norggas, gč. *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, Stubberud, Hovde ja Aarbakke, Forlaget Nora, 2018.

¹⁰⁹ Min govvideapmi ii lea dievaslaš, muhto dat sáhtá addit gova das mii suorggis ferte dahkkojuvvo.

¹¹⁰ *Statusrapport for handlingsplan mot vold i nære relasjoner – suoidnemánu 2017*, www.regjeringen.no

¹¹¹ Prop. 12 S *Opptappingsplan mot vold og overgrep (2017–2021)*.

¹¹² Innst. 247 S (2016–2017).

¹¹³ Kárášjohka, Guovdageaidnu, Loabát, Unjárga, Porsáŋgu, Deatnu, Gáivuotna, Divttasvuotna, Snoasá, Ravvihke ja Aarporte, gč. láchkanjuolgadusa *Forskrift om endring av forskrift* geassemánu 17. b 2005 nr. 657 sámi giellahálddašanguovllu birra.

¹¹⁴ Vuodđun leat min eahpeformála guorahallamat suohkaniidda ja doaibmaplánaid guorahallamat mat midjiide sáddejuvvojedje. Okta suohkaniin dieđihii ahte sii áigot almmuhit iežaset doaibmaplána geassemánu 2018.

¹¹⁵ SÁNAG lea sihke nášuvnnalaš gealboguovddáš ja guovllupsykiátralaš guovddáš (GPG), mas leat kantuvrrat miehta riikka. Klinihkalaš doaimma lassin doaimmaha SÁNAG viiddis diehtujuohkin-, oahpahus- ja dutkangaskustandoaimmaheami, ja das lea sierra dutkan- ja fágaovdánahttinovttadat.

dearvvašvuodasuddjemis ja gárrendillebarggus. Eará doaibmabijut leat bearašsuodjalankantuvra Kárášjogas¹¹⁶, Regionála sámi gealboguovddáš (RESAG)¹¹⁷, Sámi heahte- ja inceastaguovddáš Kárášjogas ja Veahkaválddálašvuoda ja traumáhtalaš huša ja iešsoardineastadeami regionála resursaguovddáš (RVTS Nord).¹¹⁸ Gieldda- ja ođasmahttindepartemeanta lea maid juolludan 7,5 milj. Norgga ruvno Divttasvuona-áššiid čuovolanprošektii, mii galgá bargat eastadandoaibmabijuiguin veahkaválddálašvuoda ja illasteami vuostá Divttasvuonas.¹¹⁹ Nordlándda politiijaguovlu lea dasa lassin ieš doaimmahan eastadanprošeavtta seammás go Divttasvuona-áššit dutkojuvvojit.¹²⁰

Gávdnojit maid lágat mat lea sámi giela ja kultuvrra áimmahuššama váras eanet oppalaš dásis, main lea maid mearkkašupmi eastadit ja hehttet veahkaválddálašvuoda ja illasteami ja suddjet sámi gillájeddiid. Sápmelaččaid riekti atnit sámegiela go leat oktavuodas eiseválddiiguin lea suddjejuvvon sihke Vuodđolágas ja sámelágas. Sámegiella ja dárogiella leat ovtadássásaš gielat sámelága § 1-5 mielde, ja kapihtal 3 addá moanat vuoigatvuodaid sámostit eiseválddiiguin. Leat seammás dihto ráddjejuvit dán rievttis, ovdamearkka dihte gusto riekti eanas daid suohkaniidda

mat gullet sámegielaid hálddašanguovlluide, ja dušše muhtin välljejuvvon almmolaš bálvalusaide. Ovdamearkka dihte lea olbmoss riekti sámostit riektelágádusas ja politiijagažadeamis, ja moanat dilálašvuodain dearvvašvuoda- ja fuolahusbálvalusas. Dasa lassin lea buot mánáin riekti oazžut oahpu sámegillii vuodđoskuvllas.¹²¹ NÁČ 2016: 18 Váibmogiella cuiggoda moanat surggiid gos leat headjuvvođat das movt sámi giellavuoigatvuodát Norggas áimmahuššojuvvojit.

Sámediggi mearridii 2008:s sierra doaibmaplána áigodahkii 2009–2013. Okta plána fáttáin lei bargat veahkaválddálašvuoda vuostá lagas oktavuodain, mas strategiija lei “Nannejuvvon veahkeapparáhta mii lea huksehuvvon sámi gielaide ja kultuvrii buot lágan veahkaválddálašvuoda vuostá lagas oktavuodain”.¹²² Doaibmaplána ii jotkojuvvon 2013 maŋnel. Sámediggi álggahii dalle ovttas Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanttain NKVTS raportta (raporta čilgejuvvo kapihtalis 3.1.2.). Oahpahuslága § 6-4 mielde lea maid Sámedikkis váldi, rámmaid siskkobealde maid Kulturdepartemeanta bidjá, buktit njuolggadusaid oahpahusa sisdoalu birra sámi álbmotjoavkku, giela, kultuvrra ja servodateallima birra ja mearridit vuodđoskuvlla ja joatkkaskuvlla sámegielplánaid. Golggotmánu 30. b. 2017:s

¹¹⁶ Ásahuvvon 1991:s vai sámi álbmot Sis- ja Nuorta-Finnmárkkus oazžu veahki bearašrelaterejuvvon váttisvuodaide.

¹¹⁷ Ásahuvvon 2011:s, mas váldobargun lea fágalaččat ovdánahttit bearašrelaterejuvvon hástalusaid sámi servodagain.

¹¹⁸ Mas lea bargun veahkin lohtet bálvalusapparáhta máhtu dakkár guovllus Norggas gos lea stuora sámi álbmot. *Jus duostat jearrat, de dustet olbmot vástidit. Veahkeapparáhta ja politiijaid vásáhusat veahkaválddálašvuodain lagas oktavuodain sámi servodagain*, NKVTS, raporta nr. 2, 2017, s. 39–40 čilge mánnga doaibmabiju. NÁČ 2016: 18 Váibmogiella čilge maid moanat doaibmabijuid dearvvašvuoda- ja fuolahussuorggis ja riektelágádusa mat galget veahkin nannet sámi giela ja kultuvrra gáhttema, ja dasa lassin nannet ovttaskas olbmuid pasieanta- ja riektesihkarvuoda.

¹¹⁹ *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017 s. 37.

¹²⁰ *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, Nordlándda politiijaguovlu, 2017 s. 6. Gávdnojit maid moanat doaibmabijut main sáhtta leat eanet eahpenjuolgo mearkkašupmi sámi gillájeddiid áimmahuššamii. Ovdamearkka dihte lea UiT aitto čállán čielggadeami, maid Bufdir lei dingon sis, earret eará sámi olbmuid mánáidsuodjalusa birra, geahča *Utredning om barnevern for den samiske befolkningen, innvandrere og nasjonale minoriteter i Norge. Kompetansehevende tiltak, kunnskapsmiljø og samiske barns særlige rettigheter*, Saus, Salamonsen, Douglas, Hansen, Thode, Raporta 2 2018, UiT, ođđajagimánu 2018.

¹²¹ Geahča dárkileappot čielggadeami NÁČ 2016: 18 Váibmogiella kapihtaliin 10, 13 ja 14.

¹²² Ášši 46/08, *Sametingets handlingsplan for likestilling 2009–2013*, arkiivanr. 07/5348.

šiehtai maid Sámediggi ovttasbargošiehtadusa Dásseárvo- ja vealahanáittardeddiin, mas okta ovttasbargočuoggáin lea bargu vuosttaldit veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain.¹²³

¹²³ *Samarbeidsavtale mellom Sametinget og LDO 2017– 2022, golggotmánu 30. b. 2017.*

4. Konklusuvnnat ja NIM ávžžuhusat

4.1 Áimmahuššojuvvojit go sámi gillájeddjiid olmmošvuoigatvuođat?

Olmmošvuoigatvuođat, nu go čilgejuvvo 2. kapihttalas, geatnegahttet stáhta fuolahit sierra vuogádaga das movt eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami. Olmmošvuoigatvuođat bidjet eksplisihhta gáibádusaid dasa movt stáhta galgá áimmahuššat iežas sihkkarastingeatnegasvuođa, ja leat čielgasat dan harrái movt stáhta galgá systemáhtalaččat bargat.

Veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostálastin lea vuoruhuvvon suorgi Norgga eiseválddiid bealis. Mánnga doaibmaplána ja moanat doaibmabijut leat biddjojuvvo johtui fuolahat dihte gillájeddjiid. Lassin oppalaš doaibmabijuide mat sáhttet suodjalit buohkaid veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá, leat Norgga eiseválddit maid bidjan mánnga doaibmabiju johtui maiguin sáhtta suodjalit erenoamážit sámi gillájeddjiid (kapihttal 3.2). Liikká oaivvilda NIM ahte sámi gillájeddjiid suodjalussii Norggas leat čadnojuvvo erenoamáš olmmošvuoigatvuođalaš hástalusat.¹²⁴

Vuosttaš jearaldat lea movt stáhta áimmahuššá olmmošvuoigatvuođalaš gáibádusaid sihkkarastit ahte bálvalusaddiin lea gelbbolašvuohta sámi gielaide, kultuvrra ja árbevieruid birra dalle go lea dárbbalaš vai sáhtta eastadit, hehttet dahje guorahallat veahkaválddálašvuođa ja illasteami

sámi gillájeddjiid vuostá. Nu go čilgejuvvo kapihttalas 3.2 de gávdnojit olu konkrehta doaibmabijut mat leat ráhkaduvvo juste sámi geaveheddjiid várás, ovdamearkka dihte SÁNAG. Buoridanplána veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá namuha maid ahte sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta bálvalusain lea dehálaš. NIM oaivvilda liikká ahte leat headjuvuođat das movt stáhta áimmahuššá daid geatnegasvuođaid dál.

Kapihttaliin 3.1.2–3.1.4 čilgejuvvo movt moanat hástalusat čadnojuvvo sámegeatnegahttemi, kulturspesifihkka gulahallanvugiide, læstadianismma rollii, sámi bearraša árbevieruide ja nu ain sáhttet leat hehttehussan sámi gillájeaddjái go galgá veahki oažžut. Gávdnojit maid čielga mearkkat dasa ahte olu bálvalusaddiin váilu gelbbolašvuohta dustet dáid hástalusaid; (i) NKVTS deattuha iežas raporttas ahte gelbbolašvuohta mii lea heivehuvvon sámi gillájeddjiide ii leat jámma juhkkajuovvon buot bálvalusa dásiide, ja ahte lea stuora buoridanpotensiála das ahte juohkit máhtu ja vásáhusaid guovdilis osiide bálvalusapparáhtas, (ii) Nordlándda politiijaguovlu čilge iežas raporttas movt politiijain váillui dárbbalaš giella- ja kulturmáhttu mii dárbbasuvvui dutkat Divttasvuona-áššis, ja (iii) NIM čoahkkima oasseváldit Guovdageainnus duođaštit iešgudetládje ahte relevánta bálvalusaddit eai leat lahka gevuhtiváldán hástalusaid. NIM oaivvilda ahte leat

¹²⁴ Geahča maid kapihttala 4, erenoamážit s. 106 ja čuovvovačča, Máhttojuovddáža KUN:a raporttas *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, mii sihke doarju olu min gávdnosiid ja mii addá ávkkálaš perspektiivaid viidásit bargui buoridit headjuvuođaid (gč. *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, Stubberud, Hovde ja Aarbakke, Forlaget Nora, 2018.)

headjuvuodat das movt eiseválddit áimmahuššet iežaset olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid sihkarastit ahte almmolaš bálvalusapparáhtas lea sámi giella- ja kulturgelbbolašvuohta.

Muđui lea jearaldat movt stáhtat áimmahuššet dan gáibádusa ahte mánát galget oažžut oahpaha skuvllas, ja eará eambo eahpeformála báikkiin, rupmaša, rájiid ja seksualitehta birra, ja ahte mánát galget oažžut dán máhtu sámegillii jus lea dárbbalaš.

Mánáidáittardeaddji lea iežas raporttas 2018 rájes (geahča kapihttala 3.1.5) čilgen dárbbu eambo máhttui mánáid ja nuoraid gaskkas, maiddái sámiid, buriid ja heajos oktavuodaid birra, iežas ja earáid rupmašiid rájiid birra, veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra ja rievtti birra oažžut suodjalusa, ja addán moanat ávžžuhusaid eiseválddiide, ja maid Sámediggái, movt dát hástalus berre dustejuvvot. Dan vuodul oaivvilda NIM ahte gávdnojit headjuvuodat das movt eiseválddit doahttalit gáibádusa ahte sámi mánát galget máhttit rupmaša, rájiid ja seksualitehta birra.

Goalmát jearaldat lea movt stáhta áimmahuššá iežas geatnegasvuođa láchit diliid guoddo- ja diehtujuohkinbargui sámi gillájeddjiide. NIM oaivvilda ahte stáhtas lea dákkko maid buoridanpotensiála, ja čujuha erenoamážit dasa mii NIM čoahkkimis Guovdageainnus golggotmánu 30. b. 2017:s namuhuvvui (geahča kapihttala 3.1.4). Earret eará ferte veahkkeapparáhta boahtit eanet oidnosii vai gillájeaddjit dihtet geainna sáhttet váldit oktavuodá, ja guoddo- ja diehtujuohkinbargu ferte čađahuvvot sámegillii.

Njealját jearaldat lea ahte lea go stáhtas máhttovuđot lahkoneapmi áššiide, ja ahte sihkarastá go dat doarvái diehtočoaggima ja dutkama vai bálvalusat ja doaibmabijut heivejit iežaset ulbmiliidda. NIM oaivvilda ahte stáhtas lea

máhttovuđot lahkoneapmi áššiide; dan speadja-lastet dálá doaibmabijut nu go čájuhuvvon kapihttalis 3.2. Stáhta lea maid earret eará álggahan dutkama fáttás NKVTS-raportta bokte.

Muhto NKVTS-raporttas identifiserejuvvojit goitge moanat dutkandárbbut; (i) dutkan mii addá čiekŋalis máhtu veahkaválddálašvuođa ja illasteami viidodaga birra maid mánát, nuorat, rávisolbmot ja vuorasolbmot sámi duogáziin vásihit, (ii) dutkan mii čalmmustahtá veahkaválddálaš daguid doaimmaheami riskafáktoriid, mas sámi servodagat deattuhuvvojit, (iii) dutkan deaivvadeami birra gaskal veahkkeapparáhta ja politiijaid ja geavaheddjiid geain lea sámi duogáš, (vi) dutkan veahkaválddálašvuođa ja illasteami fenomenaa birra sámi servodagain ja (v) dutkan mii guorahallá man muddui iešguđetlágan kultuvrralaš ja sosiála oktavuodain sáhttá leat ávki ovddidit hálddašeami, ja ahte sáhttá go dain leat suodjalan- ja nannenárvu olbmuid geat gillájit veahkaválddálašvuođa sámi servodagain. NIM oaivvilda ahte lea maid dárbu dutkamii das movt dáruiduhttinpolitihka historjjálaš duogáš lea váikkuhan veahkaválddálašvuođa ja illasteami fenomenii sámi servodagain. Vai stáhta ain áimmahuššá iežas sihkarastingeatnegasvuođa dán suorggis, de oaivvilda NIM ahte dat ferte dustet mánggaid dain dutkandárbbuin dan bokte ahte farggamusat ruhtadit ođđa dutkama.

NIM oaivvilda ahte Divttasvuona-áššit (čilgejuvvon kapihttalis 3.1.3) leat ovdamearkan dasa movt diet hástalusat práksisis dagahedje ahte almmolaš veahkkeapparáhta behtii Divttasvuona sámi gillájeddjiid. Áššit mat doppe bohtet ovdan čájehit movt roavva fuolahusváili, veahkaválddálašvuohta ja seksuála illasteami leat dáhpáhuvan mánggaid jagiid čađa, nu ahte almmolaš veahkeinstánsat eai leat dahkan maidege. Divttasvuona-áššiin leat dieđusge olu dimenšuvnnat, maiddái ii-sápmelaš. Sámi perspektiiva áššiin lea liikká

dehálaš vai sáhttá ipmirdit gokko dat lea beahtán – veahkkeapparáhtas lea váilon gelbbolašvuohta sámi giela, kultuvrra ja árbevieruid birra, ja sámi gulahallanvuogit orrot dego stuoridan daid váikkuhusaid mat bohte riektegiehtaguššan- ja veahkkeapparáhta váilevaš máhtus.

Oppalaččat oaivvilda NIM ahte vaikko leat ge olu heivvolaš doaibmabijut, nu go čilgejuvvon kapihtalis 3.2, de eai leat eiseválddit doarvái bures ángiruššan áimmahuššat sámi gillájeddjiid olmmošvuoigatvuođaid. NIM oaivvilda ahte leat hearkivuodát das movt stáhta doahttala iežas sihkkarastingeatnegasvuođa. Stáhtas lea buoridanpotensiála sihke almmolaš bálvalusapparáhta sámi gielaid- ja kulturgelbbolašvuođas, guoddo- ja diehtujuohkinbarggus, mii lea erenoamážit sámi mánáid várás, ja fáttá dutkamis.

Stáhta diehtá sámi gillájeddjiid dilálašvuođa birra, ja seammás čájehit gávnuslogut guorahallamis 2015:s ahte sámi čearddalašvuohta lea riskafáktor vásihit veahkaválddalašvuođa dahje illasteami. Go eiseválddit dan dihtet, de dat čavge stáhta sihkkarastingeatnegasvuođa.

4.2 NIM ávžžuhusat

NIM ávžžuha Norgga eiseválddiid nannet iežaset ángiruššama eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddalašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái. NIM oaivvilda ahte ođđa doaibmaplána veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagain livččii heivvolaš doaibmabidju dustet hástalusaid nu go čilgejuvvon dán raporttas.¹²⁵

Dakkár sierra doaibmaplána sáhttá maid leat oassin *bajitdási* doaibmapláνας veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá Norggas. Dakkár doaibmaplána veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá ii gávdno vuos. NIM oaivvilda ahte lea ágga jearrat lea go dálá buoridanplána doarvái buorre vástidit dán stuora servodatgažaldaga. Dan leat oallugat, maiddá NIM, cuiggodan ahte dat geatnegahttá beare unnán, ja ahte eiseválddit berrejit árvoštallat bidjat johtui ođđa bajitdási doaibmaplána.¹²⁶ Doaibmaplána veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagain sáhttá de juogo leat sierra, dahje leat integrerejuvvon, muhto čielga oassin bajitdási doaibmapláνας.

Maiddá Dásseárvo- ja vealahanáittardeaddji lea bivdán eiseválddiid dahkat eambo, ja doarju evttohusa ođđa doaibmaplána birra veahkaválddalašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagain.¹²⁷ Nu go namuhuvvon lea maid Mánáidáittardeaddji ovddidan mángga ávžžuhusa,¹²⁸ ja Sámediggi lea ieš ohcalan eanet dutkama ja kultursensitiiva doaibmabijuid veahkkeapparáhtas.¹²⁹

¹²⁵ Ekonomalaš geatnegahtti doaibmapláνας mat leat sektorrasttildeaddjit, leat oallugiid mielas buorit doaibmabijut čujuhit váttis problematihkaide nu go veahkaválddalašvuhtii ja illasteapmái, geahča eambo man dihte *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, s. 92–93, Stubberud, Hovde ja Aarbakke, Forlaget Nora, 2018.

¹²⁶ Jahkediđáhus 2017 s. 78.

¹²⁷ Dát oaidnu ovddiduvvui DVÁ ja NIM oktasaš kronihkas VG:s skábmanánu 2017.

¹²⁸ *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelseser*, Mánáidáittardeaddji, 2018 s. 30 ja čuovvovaš.

¹²⁹ Geahča Sámedikki čállosa ON nissonlávdegoddái.

Ávžžuhusat

- ▶ Eiseválddit fertejit nannet iežaset barggu eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái. Eiseválddit berrejit ráhkadit ja bidjat johtui doaibmaplána veahkaválddálašvuođa ja illasteami vuostá sámi servodagas, gos ere-noamážit čuovvovaš doaibmabijut berrejit leat implementerejuvvon:
 - Plánadagus ferte fuolahit ahte čadahuvo dárbbášlaš dutkan veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra sámi servodagas. Dutkan berre leat sihke kvantitatiiva ja kvalitatiiva ja berre guorahallat sihke gávdnosiid, sivvaoktavuođaid, dáruiduhttinpolitiikka mearkkašumi, gii lea veahkaváldi, ja movt doaibmabijut sáhttet heivehuvvot sámi gillájeaddji hárrái.
 - Plánadagus ferte fuolahit ahte bálvalusadiin lea dárbbášlaš gelbbolašvuohta sámegeiلاس, kultuvrras ja árbevieruin mii dahká sin gelbbolažžan eastadit, hehttet ja dutkat veahkaválddálašvuođa ja illasteami sámi gillájeddjiid hárrái.
 - Plánadagus ferte sihkkarastit ahte ráhkaduvvojit buorit oahppoávdnasat sámegeiلاس/sámegeiلاس rájiid ja seksuálalaš loavkašuh-tima birra maid sáhtta geavahit skuvllain gos lea oahpahuš sámegeiلاس. Sámi mánát ja nuorat fertejit váldojuvvot mielde dán bargui.
 - Plánadagus ferte fuolahit guoddo- ja diehtujuohkinbarggu veahkaválddálašvuođa ja illasteami birra sámegeiلاس, ja ahte oppalaš hástalusat ja gielalaš ja kultuvrralaš hástalusat veahkaválddálašvuođa ja illasteami hárrái čuvgejuvvojit.
- Plánadagus ferte vuodustuvvot sámi servodahkii, dan bokte ahte konsultere fágaolbmuid, siviila organisašuvnnaid ja Sámedikki.
- Plánadagus ferte čuovvut ja veahkkin implementeret Norgga olmmošvuoigatvuođalaš geatnegasvuođaid, dán olis maiddáa áigequovdilis mearrádusaid ON eamiálbmotjulggastusas. ON golmma eamiálbmotmekanismma ávžžuhusat berrejit árvoštallojuvvo go iešguđetge doaibmabijut biddjojuvvojit johtui, dán olis maiddáa áigequovdilis evttohusat maid ulbmilin lea nannet ja beavttalmahttit riikkaidgaskasaš vákšuma eamiálbmotnissoniid ja -nieiddaid vuoigatvuođaid hárrái.
- Plánadagus ferte sisttisoallat doarvái ekonomalaš resurssaid ja geatnegahtti áigemeeriid.
- ▶ Eiseválddit fertejit čuovvolit Divttasvuo-na-áššiid doarvái bures:
 - Eiseválddit fertejit fuolahit ahte ain addojuvvojit doarvái resurssat duohtandahkat eastadeaddji, kultursensitiiva doaibmabijuid Divttasvuo-na suohkanis, ja čuovvolit illasteami gillájeddjiid.
 - Eiseválddit berrejit iežaset doaimma olis guorahallat Divttasvuo-na-áššiid indiviidadásis, árvoštallan dihte lea go stáhta áimmahuššan iežas positiiva geatnegasvuođa suddjet gillájeddjiid juohke ovttas-kasáššis, ja jus dat ii leat dahkkojuvvon – de galgá sihkkarastit ahte gillájeaddji oažžu *effective remedy* EOK artihkal 13 mielde, gč. Vuodđolága § 92, jus dat juo ii leačča dahkkojuvvon.

«Divttasvuona-áššiin leat sihke ráđđehus ja politiija dadjan ahte almmolaš veahkkeapparáhta lea beahtán. Jearaldat lea gokko dat beahtá, go sápmelaččaid olmmošvuoigatvuođat eai oro vuhtiiváldojuvome doarvái bures veahkaválddálašvuođaáššiin. Lea go resurssaid birra sáhka ja váilevaš gelbbolašvuođas sámi servodatdilálašvuođain?»

Árran Julevsáme guovdásj
– lulesamisk senter
Direktevra Lars Magne Andreassen

5. Girjjálašvuođalistu

Lágat ja lálkaásahusat

NIM-lálka: Lálka beaiváduvvon suoidnemánu 1. b. 2015 Norgga našuvnalaš olmmošvuoigatvuohtaásahusa birra

Dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvaluslálka: Lálka beaiváduvvon geassemánu 24. b. 2011 suohkaniid dearvvašvuođa- ja fuolahusbálvalusaid j.e. birra.

Spesialistadearvvašvuođabálvaluslálka: Lálka beaiváduvvon suoidnemánu 2. b. 1999 spesialistadearvvašvuođabálvalusa j.e. birra.

Olmmošvuoigatvuođalálka: Lálka beaiváduvvon miessemánu 21. b. 1999 nr. 30 olmmošvuoigatvuođaid dili nannema birra Norgga rievttis.

Oahpahuslálka: Lálka beaiváduvvon suoidnemánu 17. b. 1998 vuođdoskuvlla ja joatkkaskuvlla oahpahusa birra.

Bátnedearvvašvuođabálvaluslálka: Lálka beaiváduvvon geassemánu 3. b. 1983 bátnedearvvašvuođabálvalusa birra.

Lálkaásahus dan birra ahte rievdadit lálkaásahusa beaiváduvvon geassemánu 17. beaivvi 2005 nr. 657 sámegiela hálddašanguovllu birra: Lálkaásahus beaiváduvvon cuoŋománu 20. b. 2018 dan birra ahte rievdadit lálkaásahusa beaiváduvvon geassemánu 17. b. 2005 nr. 657 sámegiela hálddašanguovllu birra.

Lágaid ovdabarggut (dan olis maid vuođđolálkariעדadusat)

Innst. 247 S (2016–2017): Innst. 247 S (2016–2017) Innstilling fra justiskomiteen om Opptappingsplan mot vold og overgrep (2017–2021).

Prop. 12 S (2016–2017): Prop. 12 S (2016–2017) Opptappingsplan mot vold og overgrep (2017–2021).

Prop. 66 S (2016–2017): Prop. 66 S (2016–2017) Samtykke til ratifikasjon av Europarådets konvensjon av 11. mai 2011 om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner.

Prop. 71 L (2016–2017): Prop. 71 L (2016–2017) Endringer i helselovgivning (overføring av det offentlige tannhelsetjeneste ansvaret, lovfesting av kompetansekrav m.m.).

Od.prp. nr. 93 (2008–2009): Ot.prp. nr. 93 (2008–2009) Om lov om endringer i menneskerettsloven mv. (inkorporering av kvinnediskrimineringskonvensjonen).

Dokumeanta 16 (2011–2012): Dokument 16 (2011–2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven.

Almmolaš čielggadeamit

NAČ 2017: 12: NOU 2017: 12 Svikt og svik.
NAČ 2016: 18: NAČ 2016: 18 Váibmogiella.

Alimusriektemearrádušat

HR-2017-2247-A.

HR-2016-2591-A.

HR-2016-2017-A.

Rt. 2013 s. 588.

Rt. 2005 s. 833.

Riikkaidgaskasaš konvenšuvnnat jna.

Eurohpalaš olmmošvuoigatvuođakonvenšuvdna (EOK): Europarádets konvensjon av 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter.

ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra (ESK): ON konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid birra beaiváduvvon juovlamánu 16. b. 1966.

ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra (SP): ON konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra beaiváduvvon juovlamánu 16. b. 1966.

Nissonkonvenšuvdna: ON Nissonkonvenšuvdna beaiváduvvon juovlamánu 18. b. 1979.

Biinnidankonvenšuvdna: ON biinnidankonvenšuvdna beaiváduvvon juovlamánu 10. b. 1984.

Mánáidkonvenšuvdna: ON konvenšuvdna mánáid vuoigatvuođaid birra beaiváduvvon skábmamánu 20. b. 1989.

Istanbul-konvenšuvdna: Eurohpárađi konvenšuvdna beaiváduvvon miessemánu 11. b. 2011 dan birra ahte eastadit ja vuosttaldit veahkaválddálašvuođa nissonolbmuid vuostá ja veahkaválddálašvuođa lagas oktavuodain.

ILO-konvenšuvdna: ILO-konvenšuvdna nr. 169 eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid suodjaleami birra iešmearrideaddji riikkain.

ON-orgánaid ja Eurohpárađi cealkámušat

ON nissonlávdegoddi:

§ Loahpalaš mearkkašumit 2017: Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the ninth periodic report of Norway 7 November 2017, CEDAW/C/NOR/CO/9.

§ Oppalaš neava nr. 35: General recommendation No. 35 – sixty-seventh session on gender-based violence against women, updating general recommendation No. 19.

§ Oppalaš neava nr. 19: General recommendation No. 19 – eleventh session, 1992 violence against women.

ON mánáidlávdegoddi:

§ Oppalaš kommentára nr. 12: General Comment no. 12 (2009): The right of the child to be heard.

§ Oppalaš kommentára nr. 11: General Comment no. 11 (2009): Indigenous children and their rights under the Convention [on the Rights of the Child].

§ Oppalaš kommentára nr. 5: General Comment no. 5 (2003): General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child.

ON olmmošvuoigatvuođalávdegoddi:

Loahpalaš mearkkašumit 2018: Human Rights Committee, Concluding observations on the seventh periodic report of Norway 14 and 15 March 2018, CCPR/C/NOR/CO/7.

ON biinnidanlávdegoddi:

Loahpalaš mearkkašumit 2018: Committee against Torture, Concluding observations on the eighth periodic report of Norway 24 and 25 April 2018, CAT/C/NOR/CO/8.

ON eamiálbmotmekanismmat:

Tauli-Corpuz (2015): Report of the Special Rapporteur on the rights of indigenous peoples, Victoria Tauli-Corpuz, borgemánu 6. b. 2015, A/HRC/30/41.

ON eamiálbmotáššiid bastevaš forum (2013):

General discussion on Rural Women, golggotmánu 7. b. 2013.

Eurohpáráddi:

Explanatory Report: Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, Istanbul, 11.V.2011.

Eará:

ON eamiálbmogiid máilmmikonferánssa 2014 loahppadokumeanta: Resolution adopted by the General Assembly on 22 September 2014A/RES/69/2S.

Eurohpálaš olmmošvuoigatvuođaduopmostuolu (EOD) mearráduusat

Talpis v. Italia: Case of Talpis v. Italy, judgement of 18 September 2017, (41237/14).

D.M.D. v. Romania: Case of D.M.D. v. Romania, judgement of 3 October 2017, (23022/13).

Tagayeva og andre v. Russland: Case of Tagayeva and Others v. Russia, judgement of 13 April 2017, (26562/07).

O’Keeffe v. Irland: Case of O’Keeffe v. Ireland, judgement of 28 January 2014, (35810/09).

Opuz v. Tyrkia: Case of Opuz v. Tyrkia, judgement of 9 June 2009, (33401/02).

Z. og andre v. Storbritannia: Case of Z. and Others v. The United Kingdom, judgement of 20 May 2001, (29392/95).

X og Y v. Nederland: Case of X and Y v. the Netherlands, judgement of 26 March 1985, (8978/80).

Girjjálašvuohta

Eriksen (2017): Astrid M. A. Eriksen, *Breaking the silence – Interpersonal violence and health among Sami and non-Sami. A population-based study in Mid- and Northern Norway*, UiT, geassemánu 2017.

Kjelby (2017): Gert Johan Kjelby, *Påtalerett*, Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.

Vaaler (2017): Henrik Vaaler, *Erstatning for ikke-økonomisk tap ved krenkelses av EOK*, Lov og rett 05/2017.

Høstmælingen mfl. (2016): Njål Høstmælingen, Elin Saga Kjørholt, Kirsten Sandberg (red), *Barnekonvensjonen – Barns rettigheter i Norge*, 3. utg., 2016.

Ulfstein (2016): Geir Ulfstein, *Høyesteretts anvendelse av traktatorganers tolkningspraksis*, Lov og Rett, 07/2016.

Rabe ja earát (2016): Heike Rabe, Nadiye Unsal, *Implementing article 10 of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence – establishing national co-ordinating bodies*, Council of Europe, 2016.

Raporttat

Stubberud ja earát (2018): Elisabeth Stubberud, Karin Hovde, Mari Helendatter Aarbakke, *The Istanbul Convention – The Nordic Way*, Forlaget Nora, 2018.

Saus ja earát (2018): Merete Saus, Anita Salamonsen, Marcela Douglas, Ketil Lenert Hansen, Sunniva Katharina Thode, *Utredning om barnevern for den samiske befolkningen, innvandrere og nasjonale minoriteter i Norge. Kompetansehevende tiltak, kunnskapsmiljø og samiske barns særlige rettigheter*. RKB Nord – UiT, odđajagimánnu 2018 (Rapport 2/2018).

Mánáidáittardeaddji (2018): Barneombudets rapport om seksuelle krenkelser blant ungdom, *Alle kjenner noen som har opplevd det. Samtaler med ungdom om seksuelle krenkelser*, 2018.

Nordlándda fylkkamánni (2017): Nordlándda fylkkamánni, *Tilsynsrapport: Meldeplikten til barnevernet og barnevernets arbeid med meldinger*, geassemánnu 2017.

Justiisa- ja gearggusvuodadepartemeanta (2017): *Statusrapport for handlingsplan mot vold i nære relasjoner*, www.regjeringen.no, suoidnemánnu 2017.

Nordlándda politiijaguovlu (2017): *Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning*, skábmamánnu 2017.

Øverli ja earát (2017): Ingvil Thallaug Øverli, Solveig Bergman, Ann-Kristin Finstad, *Om du tør å spørre, tør folk å svare: Hjelpeapparatets og politiets erfaringer med vold i nære relasjoner i samiske samfunn*, Oslo: NKVTS, (Rapport 2/2017).

Rasmussen ja earát (2012): Ingeborg Rasmussen, Steinar Strøm, Sidsel Sverdrup, Haakon Vennemo, *Samfunnsøkonomiske kostnader av vold i nære relasjoner*. Vista Analyse, (Rapport 2012/41).

Eará

Jahkedieđáhus 2017: Dokument 6 (2017-2018), Norgga našuvnnaš olmmošvuoigatvuohtaásahus.

Sámedikki doaibmaplána: Ášši 46/08, *Sámedikki dásseárvodoaibmaplána 2009–2013*, arkiivanr. 07/5348.

Ovttasbargošiehtadus: *Sámedikki ja DVÁ ovttasbargošiehtadus 2017–2022*, golggotmánu 30. b.2017.

DVÁ ja NIM kronihkka VG:s: *Når kvinner ikke stoler på dem som skal gi hjelp* (almmuhuvvon skábmamánu 13. b. 2017).

Sámedikki cealkámuš: Sámedikki dievasmahtti raporta ON nissonlávdegoddái, 2017.

Strategiija: NIM strategiija.

Davvisámegillii jorgalan: Berit Margrethe Oskal.

Norgga
olmmošvuoigatvuohta-
ásahus

Boastačujuhus
Postboks 299 Sentrum
0103 Oslo

Galledančujuhus
Akersgata 8
0158 Oslo

Tlf: 23 31 69 70
E-boasta: info@nhri.no
www.nhri.no